

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Antroponyma ve Vodňanech
druhé poloviny 19. století**

Autor práce: Kristýna Vondrášková

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 1.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, CSc.

2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 6. 5. 2024

.....
Kristýna Vondrášková

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce doc. PhDr. Marii Janečkové, CSc., za poskytnutí cenných rad, informací a materiálů k vypracování této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na studium antroponym ve městě Vodňany, konkrétně na jeho předměstí, v roce 1856. Při onomastické analýze křestních jmen a příjmení byly použity klasické onomastické metody, na základě kterých byla jména klasifikována a popisována z různých hledisek. Zároveň byla onomastická data nahlížena v historickém kontextu. Statistické zpracování mapuje převládající tendence motivace v pojmenovávání novorozenců a procentuální zastoupení příjmení jednotlivých kategorií v tomto roce.

Klíčová slova: antroponyma, antroponomastika, rodná (křestní) jména, příjmení, Vodňany

Abstract

The bachelor thesis focuses on the study of anthroponyms in the town of Vodňany, specifically in its suburbs, in 1856. Classical onomastic methods were used in the onomastic analysis of first names and surnames, based on which the names were classified and described from different aspects. At the same time, the onomastic data were viewed in a historical context. Statistical processing maps the prevailing trends of motivation in the naming of newborns and the percentage of surnames of each category in that year.

Keywords: anthroponyms, anthroponomastics, first names, surnames, Vodňany

Obsah

Seznam zkratk	7
Úvod.....	8
1. Antroponyma v soustavě onomastiky	10
1.1. Onomastika	10
1.2. Antroponyma	15
1.3. Zdroje antroponymie.....	16
2. Česká antroponyma tříděná podle Pleskalové	18
2.1. Antroponyma v letech 1000–1300.....	18
2.2. Antroponyma v letech 1300–1500.....	23
2.3. Antroponyma v letech 1500–1786.....	25
2.4. Antroponyma v letech 1786–2010.....	29
2.5. Hodnocení vývoje antroponym	34
3. Příjmení.....	36
4. PRAKTICKÁ ČÁST	41
4.1. Metodologie	41
4.2. Křestní jména	43
4.2.1. Mužská křestní jména	43
4.2.2. Ženská křestní jména	50
4.2.3. Motivace pojmenování.....	57
4.2.4. Vyhodnocení mužských křestních jmen	59
4.2.5. Vyhodnocení ženských křestních jmen.....	60
4.3. Příjmení	62
4.3.1. Dělení příjmení	63
4.3.2. Vyhodnocení příjmení	81
Závěr.....	84
Abecední seznam příjmení	87
Prameny.....	90
Literatura	90
Elektronické zdroje.....	91

Seznam zkratk

ASSČ – Akademický slovník současné češtiny

ČR – Česká republika

ESJČ – Etymologický slovník jazyka českého

ESSČ – Elektronický slovník staré češtiny

GbSlov – J. Gebauer, Slovník staročeský

JgSlov – Josef Jungmann, Slovník česko-německý

LDHBČ – Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny

MJ – místní jméno

MSS – Malý staročeský slovník

NESČ – Nový etymologický slovník češtiny

OJ – osobní jméno

PSJČ – Příruční slovník jazyka českého

SOA – Státní oblastní archiv

SSJČ – Slovník spisovného jazyka českého

StčS – Staročeský slovník

ŠimekSlov – F. Šimek, Slovníček staré češtiny

Úvod

Tématem bakalářské práce jsou antroponyma v jihočeském městě Vodňany. Antroponyma tvoří specifickou kategorii onomastiky, jsou subdisciplínou bionym zaměřenou na vlastní jména živých bytostí zapojených ve společenských vztazích. Antroponyma se vyskytují v každé společnosti pro účely identifikace, individualizace a diferenciací. S rozrůstáním společnosti se vyvíjely také možnosti pojmenovávání příslušníků komunity. Úroveň rozvoje jazyka do jisté míry odpovídá potřebám společnosti a to se odráželo v morfologii, v množství přípon tvořících rozličné tvary potřebné k pojmenování většího počtu lidí, v nutnosti diferencovat společenské vztahy, v nichž nositelé antroponym žili, a v potřebě vyjádřit emoční vztahy ve společnosti.

Práce se v teoretické části zaměřuje na problematiku onomastiky, vymezení základních pojmů, třídění oboru onomastiky a následně na antroponyma. Antroponyma jsou v práci nahlížena pohledem Jany Pleskalové, východiskem je publikace *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Autorka zohledňuje nejen tvar jména v závislosti na vývoji jazyka v určitém století, ale zároveň bere v úvahu rozvoj společnosti a změny demografické, vývoj společenských vztahů a dějinné události proměňující zásadním způsobem komunitu lidí. Tento komplexní přístup je v mnohém přínosnější pro dnešní studium antroponym. Zároveň byly použity publikace Rudolfa Šrámka *Úvod do obecné onomastiky*, odborné články v onomastických sbornících, časopisech. V internetovém prostředí bylo pracováno s *Novým encyklopedickým slovníkem češtiny* (<https://www.czechency.org/>).

V praktické části bakalářská práce vychází z pramenných materiálů získaných v digitalizované podobě na stránkách <https://digi.ceskearchivy.cz/>. Konkrétně se jednalo o matriku farního úřadu římskokatolické církve vedenou v roce 1856. Při výkladu původního významu jmen a při klasifikaci motivů pojmenování jsem využila výklady Josefa Beneše *O českých příjmeních* (1962), Dobravy Moldanové, *Naše příjmení* (2004), Miloslavy Knappové, *Příjmení v současné češtině: jazyková příručka* (1992), *Rodné jméno v jazyce a společnosti* (1989), Františka Kopečného *Průvodce našimi jmény* (1974). Informace byly doplňovány z dalších zdrojů, např. z *Vokabuláře webového se zapojenými staročeskými slovníky* (ESSČ, GbSlov, MSS, StčS, ŠimekSlov), z *Etymologického slovníku jazyka českého* (ESJČ), *Příručního slovníku jazyka českého* (PSJČ), *Slovníku spisovného jazyka českého* (SSJČ). Vzhledem k demografickému složení obyvatelstva Vodňan jsem nahlížela i do historických materiálů Městského muzea ve Vodňanech, do prací Václava Mosteckého *Dějiny bývalého královského města Vodňan* a prací Pavly Stuchlé a Jiřího Louženského *Paměti*

vodňanských domů I., II. 1648–1857. Vzhledem k tomu, že jazykový materiál získaný na základě studia matrik byl bohatý, vyvstala nutnost zvolit několik kritérií pro třídění antroponym. Nakonec jsou v práci zahrnuta křestní jména nově narozených dětí v roce 1856 a příjmení jejich rodičů a prarodičů. Pozornost je věnována četnosti výskytu jejich jmen, dále motivaci, jež vedla rodiče k pojmenování svých dětí, a klasifikaci příjmení všech osob. Práce si všímá také toho, jak se v závěrečné fázi národního obrození projevovala snaha převážně českého obyvatelstva pojmenovat své děti slovanskými jmény. Příjmení nově narozených dětí jsou tříděna podle původu příjmení (česká, německá, jiná), dále tematicky (typy příjmení) a ze sémanticko-morfologického hlediska.

V závěru práce jsou zhodnoceny výsledky analýzy antroponymického materiálu z matričních záznamů a v kontextu stupně rozvoje společnosti na předměstí Vodňan je podána syntéza dílčích hledisek v celém pojmenovacím procesu užívaném společností v roce 1856.

1. Antroponyma v soustavě onomastiky

1.1. Onomastika

Onomastika je lingvistická disciplína studující vlastní jména, propria, a její součástí je studium vlastních jmen osobních, antroponym. Odborná literatura definuje onomastiku jako nauku o vlastních jménech (onymech), propriích. V českém prostředí je onomastika považována za relativně samostatnou subdisciplínu lingvistiky s vysokou mírou autonomnosti a interdisciplinarity. Je chápána jako nauka o vzniku, fungování a strukturaci propriální sféry jazyka, tj. jako nauka o propriálních pojmenovacích soustavách, o jejich realizaci v konkrétních podmínkách společenských, komunikačních, časových a místních a zároveň jako nauka o konkrétních prvcích těchto soustav (tj. o konkrétních propriích, pojmenovacích principech, onymických objektech, areálech atd.)¹. Antroponymum je vlastní jméno jednotlivého člověka (vlastní jméno osobní) nebo jméno skupiny lidí (skupinové antroponymum)².

Každé vlastní jméno je výslednicí vzájemného působení (okolností, podmínek, kategorií) ze tří rovin: z roviny objektů, jevů a vztahů. Ty je potřeba z komunikačních důvodů pojmenovat propriálně. Vzniká tak kategorie onymických objektů. Pojem objekt má v tomto termínu souhrnný význam; vztahuje se na objekty reálné (*Brno, Petr Novák, hotel Racek, zubní pasta Signal*), také na nereálné (*Sněhurka, bájný kůň Pegas*), dále na jevy (*Vánoce*) a vztahy (*Postupimská dohoda*). – Objekty, jevy a vztahy, které vlastní jméno nemají, jsou v uvedené souvislosti nazývány objekty apelativními³.

¹ PLESKALOVÁ, Jana (2017): ONOMASTIKA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ONOMASTIKA> (poslední přístup: 08. 11. 2023). Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ONOMASTIKA>

² PLESKALOVÁ, Jana (2017): ANTROPONYMUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM> (poslední přístup: 08. 11. 2023).

³ PLESKALOVÁ, Jana (2017): ONYMICKÝ OBJEKT. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÝ OBJEKT> (poslední přístup: 08. 11. 2023).

Onymické objekty dělí R. Šrámek do dvou skupin⁴:

1. **Objekty jednodnotátové** (singulativní), jednomu objektu přiřazuje jedno proprium, např. konkrétní řeka = *Odra*, konkrétní osídlené místo = *Brno*, *Stará Lhota*.

2. **Objekty vícednotátové** (mnohodnotátové), jedno proprium platí pro více objektů druhově stejných (příjmení *Novák* v ČR), nebo pro více objektů druhově odlišných (*Praha* = město, kopec, kino, hotel,..).

Mnohodnotátové objekty nazývá hromadné a rozděluje je na:

→ **hromadné objekty různorodé** (heterogenní) – vlastní jména obyvatel (*Brňan*, *Čech*).

→ **hromadné objekty stejnorodé** (homogenní) – vznikají sériovou výrobou, jsou vytvořeny libovolnou řadou jednotlivin o týchž vnitřních a vnějších vlastnostech. Tento typ objektů je typický pro tzv. chrématonyma (jména objektů vzniklých lidskou činností, např. výrobků, institucí, svátků, nejsou fixována na mapách).

V rámci propriální sféry jazyka se podle druhové povahy onymických objektů vytvářejí podle Rudolfa Šrámka tři oblasti⁵:

A) Geonymická – zahrnuje toponyma, tj. jména onymických objektů na povrchu země (a geomorfologických útvarů pod ním), kosmonyma, tj. jména nebeských těles a útvarů na nich. Geonyma lze kartograficky zaznamenat na mapách.

B) Bionymická – zahrnuje antroponyma, pseudoantroponyma a zoonyma, tj. jména živých onymických objektů.

C) Chrématonymická – zahrnuje vlastní jména pro objekty, jevy a vztahy vzniklé lidskou činností (společenskou, kulturní, ekonomickou, politickou).

⁴ ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: MU, 1999, s. 14.

⁵ ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: MU, 1999, s. 16.

Základní **onymické funkce proprií**⁶ :

1. **nominalizační** – (identifikační, individualizační) – vydělení objektu v rámci celku;
2. **diferenciační** – udává poměr individualizovaných prvků navzájem;
3. **komunikativní** – uskutečňována na základě známosti denotátu účastníkům řečové komunikace;
4. **asociační** (evokační, konotativní) – upozorňuje na různé objekty identické s obecnými nebo vlastními jmény z reálného světa;
5. **ideologizující** (honorifikující, mytizující);
6. **sociálně klasifikující** – zařazuje pojmenovaný objekt do souvislostí sociálních, náboženských, národnostních, kulturních, historických, prostorových, časových;
7. **deskriptivní** (charakterizační) – všechna popisná pojmenování a tzv. mluvící vlastní jména;
8. **expresivní** (emocionální) – souvisí s funkcí estetickou a poetickou, účinek jména, dojem, který jméno zanechává.

Třídění proprií podle kategorie onymického objektu umožňuje klasifikaci na jednotlivé třídy proprií, zároveň umožňuje studovat povahu a průběh propriálních pojmenovacích procesů a sledovat funkčnost jedné třídy pro vznik jiné třídy. Jednotlivé třídy vlastních jmen podle Rudolfa Šrámka⁷ jsou:

1. Geonyma – vlastní jména onymických objektů ležících v krajině a kartograficky fixovaných na mapách.

1.1 Toponyma

1.1.1 Oikonyma – vlastní jména osídlených objektů, domů, skupin domů, sídlišť, vsí, městeček, měst (urbonyma) a jejich částí, hradů, zámků, mlýnů, továren.

1.1.2 Anoikonyma – vlastní jména neosídlených objektů, dělíme je na:

⁶ KNAPPOVÁ, Miloslava (2017): ONYMICKÁ FUNKCE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedickýslovníkčeštiny.URL: [https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÁ FUNKCE](https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÁ_FUNKCE) (poslední přístup: 08. 11. 2023)

⁷ ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 163.

a) Hydronyma – vlastní jména pro mokřady, bažiny, prameny, zřídla, potoky, řeky, jezera, rybníky, vodní nádrže, moře, oceány, zálivy, kanály, mořské proudy, vodopády, soutoky, příbřežní jména.

b) Oronyma – vlastní jména pro vertikální členění zemského povrchu, vyvýšeniny, hůrky, kopce, hory, skály, výčnělky, vrcholy, skalní stěny, srázy, úbočí, sedla, průsmyky, horstva, doliny, strže, sníženiny, jámy, jeskyně, roviny...

c) Agronyma – vlastní jména pro ekonomicky (agrotechnicky) využívané plochy, pole, skupiny polí, lány, louky, lesy, pastviny, vinice, chmelnice, konopná pole, popř. vlastní jména pro pustou zem (neobdělanou).

d) Hodonyma – vlastní jména pro komunikační spoje, stezky, polní cesty, cesty se speciálním účelem, silnice, staré obchodní, vojenské, poutní cesty, jména pro zařízení spojená s cestami – mosty, lávky, železnice, letiště, přístavy, mola.

e) Choronyma – vlastní jména pro části zemského povrchu, které nejsou pojmenovány anoikonymy.
Vznikly:

ea) přirozeně – vlastní jména pro pouště, regiony, světadíly;

eb) lidskou činností – vlastní jména pro země, státy, sdružení zemí, států, pro kraje, regiony, gubernie, okresy a jiné administrativní celky, národní parky.

1.2 Kosmonyma (astronyma)

a) Vlastní jména galaxií, planet, hvězd, hvězdokup.

b) Vlastní jména geonomických objektů na planetách, hvězdách.

c) Vlastní jména umělých kosmických těles.

2. **Bionyma** – vlastní jména pro živé objekty, které jsou fixovány v sociálních a společenských vztazích.

2.1 Antroponyma – vlastní jména konkrétního člověka nebo skupiny lidí.

a) Nepravá antroponyma – vlastní jména mytologických, alegorických a pohádkových bytostí, hraček apod.

b) Theonyma – vlastní jména bohů, božstev (Perun, Diana).

c) Zoonyma – vlastní jména zvířat, rozlišujeme: ca) pravá – jména pro existující zvíře (kráva Stračena), cb) nepravá – jména pro zvířata mytologická, z pohádek (kůň Šemík).

d) Fytonyma – vlastní jména památných stromů (Semtínská lípa).

3. **Chrématonyma** – vlastní jména pro propriální objekty vzniklé lidskou činností, které jsou zakotveny v ekonomických a kulturních vztazích. Hranice mezi skupinami mohou být plynulé.

3.1 Jména výrobků

a) Jednotlivého výrobku (zvon Václav).

b) Produktových sérií (cigarety Marlboro, krém Nivea, auto Škoda-Felicia).

3.2 Vlastní jména společenských institucí, organizací, zařízení (Národní divadlo v Praze, Masarykova univerzita).

3.3 Vlastní jména společenského jevu (Den matek, Tour de France).

3.4 Jiné druhy chrématonym – jména vyznamenání, historických dokumentů.

3.5 Chrématonyma a právo, ochranné známky, reklama.

3.6 Chrématonyma a jiné druhy vlastních jmen (využití toponym ve jménech turistických agentur – Las Vegas, Modrý Jadran).

1.2. Antroponyma

Podle daného třídění jsou antroponyma součástí nadřazené kategorie bionym. Výrazem antroponymie⁸ je odbornou literaturou označován soubor antroponym a antroponomastika⁹ je nauka o lidských vlastních jménech. Ve starší literatuře Jan Svoboda zmiňuje neustálenost terminologie, neboť v jiných slovanských jazycích mohou odborné práce používat pro antroponomastiku termín onomastika, antroponymie, antroponymika. Jana Pleskalová definuje antroponymum jako vlastní jméno osobní jednotlivého člověka a zmiňuje také termín skupinové antroponymum, který bývá užíván jako vlastní jméno skupiny lidí. Antroponymum je součástí třídy bionym, tj. vlastních jmen živých bytostí a jiných organismů, má charakter substantiva nebo pojmenovacího spojení a hlavní funkcí je pojmenovávat jedince, odlišit je jako jedinečné objekty¹⁰. Předmětem studia antroponomastiky je tedy antroponymie. Jan Svoboda vymezuje tři druhy antroponym¹¹:

1. jména příslušníků národností, národů, kmenů, tj. jména národní, kmenová, cizím termínem etnonyma;
2. jména obyvatelská, obyvatel měst, vesnic, místních částí a jinak určených zeměpisných míst (*Pražan, Polaban*); cizí termín zde není stanoven;
3. jména jednotlivců, osobní jména (antroponyma v užším smyslu).

V rámci vlastních jmen tvoří antroponyma samostatnou třídu proprií, jež jsou pevně spojena s pojmenovávanými objekty, a jejich hlubší poznání je podmíněno znalostí společenství, v němž se používají, a dějin jejich nositelů¹². Systém českých osobních jmen se ustálil v době předhusitské. Právě z tohoto období čerpají materiál odborné studie Jana Svobody. Čeština jako indoevropský slovanský jazyk používala v nejstarším období pro pojmenování jedince jedno jméno (jednojmennost), které získal člověk při pohanských obřadech v době pohanské, nebo při křtu v době křesťanství. Vedle označení osobní jméno se proto objevují termíny jméno rodné, jméno křestní¹³. Brzy se začala objevovat vedle základního jména druhá, doplňková jména, která byla časem připojována k domácím i cizím osobním jménům pro rozlišení jednotlivců, neboť jedno jméno

⁸ PLESKALOVÁ, Jana (2017): ANTROPONYMUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM> (poslední přístup: 08. 11. 2023).

⁹ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Čsl. akademie věd, 1964, s. 12.

¹⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host, 2011, s. 9.

¹¹ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Čsl. akademie věd, 1964, s. 13.

¹² PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host, 2011, s. 9.

¹³ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Čsl. akademie věd, 1964, s. 13.

k jejich rozlišení nepostačovalo. Tato druhá, doplňková jména nebyla ustálená a nebyla dědičná. Odborná literatura je označuje termínem příjímí¹⁴. Termín příjmení je vyhrazen pro novočeská, dědičná rodinná jména, která jsou fixovaná od dob josefinského patentu. Pro příjímí feudální šlechty podle jejich sídla se někdy používá termín přídomky, predikáty. Jména rodová pak označují příslušnost k jednotlivým rodům (*Přemyslovec, Slavníkovec*). V dospělosti mohl člověk podle svých vlastností, vzhledu, návyků, náhodných událostí dostat ještě posměšné jméno, které označujeme jako přezdívku, přízvisko. Z přezdívek, příjímí, starých osobních i pozdějších křestních jmen vznikala postupně naše nynější příjmení¹⁵. V domácím, rodinném prostředí byla stará osobní a pozdější křestní jména krácena a ke zkrácenému základu byla přidána přípona expresivního rázu. Tím vznikla jména domácká, mazlivá, lichotná, hypokoristika.

1.3. Zdroje antroponymie

Z praslovanštiny zdělila čeština v nejstarším období do 10. století antroponyma, nebo byla tvořena podle praslovanských vzorů, což dokládá jméno *Jaroslav*. V období 10.–13. století byla liturgickým, literárním i diplomatickým jazykem latina a souvislý český text proniká mezi písemností až na konci 13. století. Nesouvislé česky psané památky mají podobu bohemik, glos a přípisků. Pro antroponomastická zkoumání mají největší význam bohemika, neboť se jednalo o slova, která zůstávala v cizojazyčných textech nepřeložená, a většinou šlo o vlastní jména (antroponyma, toponyma). Z toho vyplývá, že vlastní jména osobní té doby patří mezi nejstarší historicky doložená česká slova vůbec¹⁶. Z období 10.–13. století je doloženo asi 1800 českých osobních jmen a velké množství jmen přejatých. V prvním pračeském období, od konce 10. století do poloviny 12. století, kdy dominuje pračeština, se vyskytovalo jen málo vlastních jmen v latinských listinách a na českých denárech, například: *Vratislav, Boleslav, Jarmír, Čstomír, Svatopluk*. Takové malé množství nestačilo pro postižení základních rysů pračeštiny, proto byla její podoba rekonstruována ze staroslověnštiny, nejstaršího stadia češtiny a příbuzných slovanských jazyků z 12.–13. století¹⁷. Ve druhém období tzv. rané češtiny, od poloviny 12. století do konce 13. století, je doloženo antroponym mnohem více, neboť přibývá písemností. Zdrojem antroponym zde jsou: latinské texty (*Kosmova kronika*), nekrology (*Nekrolog podlažický* přináší materiál z let 1150–1230, *Nekrolog břevnovský*), administrativní texty (zakládací listiny kláštera břevnovského, ostrovského,

¹⁴ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, tamtéž.

¹⁵ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, 1964, s. 14.

¹⁶ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host, 2011, s. 19.

¹⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 20.

sázavského, rajhradského, kupní a darovací listiny, edice *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–VI*). *Kosmova kronika* například uvádí větu obsahující antroponyma: *V této bitvě, svedené roku od narození Páně 1085 dne 12. května, byli zabiti Stan s bratrem Radimem, Hrdoň, syn Jankův, Dobrohost, syn Hynšův, a mnoho jiných*¹⁸. Nekrology obsahují záznamy jmen zemřelých členů a příznivců církevních institucí (klášterů), pořizené do kalendáře k příslušnému úmrtnímu dni¹⁹. Mezi nejdůležitější patří *Nekrolog břevnovský* a *Nekrolog podlažický*. Zvláště *Nekrolog podlažický*, vzniklý v letech 1203–1229, přináší pro zkoumání 1635 antroponym a neomezuje se pouze na úmrtní záznamy šlechty a duchovenstva, nýbrž obsahuje také jména obyvatel všech vrstev společnosti zemřelých v okolí kláštera podlažického, čímž uchovává studijní materiál pro zkoumání jmen neurozených lidí²⁰. Třetím a nejbohatším zdrojem antroponym jsou administrativní texty, které se bez vlastních jmen při svém vzniku neobešly. Jedná se především o právní listiny potvrzující darování, prodej, koupi nemovitého majetku, kdy bylo potřeba odlišit prodejce a kupce, dárece a obdarovaného. Jana Pleskalová se opírala ve svém výzkumu o spolehlivou edici *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I–IV*, historický materiál z 16.–18. století čerpala z celé řady pozemkových knih, smolných knih, sirotčích knih, gruntovních knih a urbářů. Studium tak rozsáhlého jazykového materiálu získala představu o repertoáru tehdejších antroponym užívaných v českých zemích, a u jmen domácích (zdeděných z praslovanštiny nebo vytvořených v češtině) také o zákonitostech jejich tvoření, jednotlivých antroponymických slovo tvorných typech a míře jejich produktivity. O četnosti výskytu příjmení vypovídá také webová stránka <https://www.kdejsme.cz/>.

¹⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 21.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 22.

2. Česká antroponyma tříděná podle Pleskalové

Jana Pleskalová ve svých monografiích sleduje antroponyma v časovém vývoji od roku 1000 až po současnost a tisícileté dějinné období dělí na čtyři časová pásma: 1000–1300, 1300–1500, 1500–1786, 1786–2010 podle způsobu oficiálního pojmenování jedince na veřejnosti. Její třídění zohledňuje mnohem více proměnu obyvatelstva českých zemí v souvislosti s dějinnými událostmi a zároveň v závislosti na funkci jazykového materiálu daného období. Nezapomíná ani na vliv německé a židovské komunity žijící v českých zemích na vývoj antroponymie u nás. Svobodova monografie o staročeských antroponymech je zaměřena na slovotvornou analýzu a uspořádává vlastní jména podle jejich komponentů, třídí je podle formantů bez ohledu na slovotvorné typy. Obsahuje velké množství osobních jmen (9000), čímž si zasluhuje uznání, ale pro poznání tehdejšího způsobu pojmenování a identifikaci jedince je důležité poznat změny historické a jazykové v jednotlivých časových etapách.

2.1. Antroponyma v letech 1000–1300

Do konce 12. století je doloženo již velké množství jmen, a to jak domácích, tak cizích (přejatých). Staročeský parasystém vychází z praslovanského systému. To dokládají tři základní typy slovotvorných struktur²¹:

1. osobní jména se dvěma autosémantickými základy utvořená kompozicí – *Budivoj, Svatopluk, Lutobor*;
2. antroponyma jednoduchá, tj. s jedním autosémantickým, popř. propriálním základem, zahrnující útvary derivované na pozadí některých typů apelativních (*Rváč, Glupec, Dobrák*) a jména původu metaforického, metonymického a apelativního (*Bába, Hlava, Dušě, Osel, Kalina*);
3. antroponyma jednoduchá, tj. s jedním antroponymickým základem, vzniklá převážně z jiných jmen osobních parasystémovým tvořením navazujícím na derivaci (*Vitoň, Čestoň, Vlkoň*).

Jména domácí byla zděděna z praslovanštiny nebo byla tvořena podle praslovanských vzorů na pozadí takových apelativ a jim odpovídajících slovotvorných typů, které vyhovovaly jejich motivaci. Základními pojmenovacími motivy byly: vlastnosti fyzické a duševní, činnost

²¹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host, 2011, s. 23.

pojmenovávaného nebo předměty s ní související, vztah k jiným osobám, rodině, bohu a původ či bydliště. Jedná se o základní motivace, které lze najít v každém lidském společenství a uplatňují se při formování jednotlivých druhů antroponym – oficiálních osobních jmen, (formálních) hypokoristik, příjmi, přezdivek, později křestních jmen a příjmení. Podle motivace lze domácí jména rozdělit na antroponyma²²:

- a) charakterizující osobu na základě některé její vlastnosti. Jsou odvozena od adjektiv v návaznosti na apelativní jména nositelů vlastnosti; dochováno je 300 antroponym s adjektivními základy, které představují 50 slootovorných typů. Nejčastější slootovorný typ je sufix *-ek* (*Málek, Milek, Stárek, Ryzek*), dále sufix *-oň* (*Dobroň, Dragoň, Mladoň*), *-oš* (*Skoroš*), *-ec'* (*Bělec', Glup'ec'*), *-ík* (*Bělík, Malík*), ojediněle *-ost* (*Milost*), *-ota*, *-ák*, *-áč*. Uplatňují se hlavně při tvoření příjmi a přezdivek ve 14.–15. století, jak uvedl Jan Svoboda;
- b) charakterizující pojmenovanou osobu na základě její činnosti nebo události. Navazují na apelativní jména činitelská (*Rváč*), dějová a jména výsledků činnosti, eventuálně na participia pasivní *n-ová* a *t-ová* (*Mučen*). Doloženo je 350 antroponym tvořících 50 slootovorných typů. Nejdůležitější jsou 3 typy: 1. konverze verbum > substantivum s formantem **-o** (psl. *o*) zařazujícím k *o*-kmenům (*Blúd, Drob, Svár*) 2. konverze verbum > substantivum s formantem **-a** zařazujícím k *a*-kmenům mužského a ženského přirozeného rodu (*Chvála/Chvala, Hovora, Potěcha*) 3. sufixy **-n/-en**, **-na/ -ena** jsou odvozována deverbální antroponyma na pozadí pasivních participií *n-ových* (*Mučen*) nebo apelativních jmen činitelských se sufixem **-an** (*Mučen, Kochan, Nedan, Trpěn, Utěšen*);
- c) vyjadřující vztah k jiným osobám, rodině, bohu. Jsou odvozována od substantiv, většinou od antroponym, méně často od apelativ domácích i přejatých. Do konce 13. století představují nejpočetnější a nejrozmanitější skupinu odvozených jmen, doloženo je 700 jmen a téměř 70 slootovorných typů. Osobní jména odvozená z proprií vyjadřovala příbuzenský vztah k osobě, zvláště synovský (patronymický sufix *-(ov)ic'* *-Vítkovic'* – syn Vítkův). V domácím prostředí vznikala hypokoristika řadou přípon za účelem odlišit od sebe osoby se stejným oficiálním jménem (od antroponym *Bogumil, Boguchval* vznikla hypokoristika *Boguš, Boguša, Boguňa, Bogunka, Boguta, Bogut*). Původně obsahovala expresivitu, protože vznikla v domácím prostředí, ale srostla se svými nositeli a expresivitu ztratila a začala sloužit jako hypokoristika oficiální (pravá hypokoristika z tohoto období nemáme dochována, výjimkou

²² PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 24–28.

je *Nekrolog podlažický*). Nejproduktivnější sufixy: *-ek* (*Michálek, Benek*), *-ka* (*Helka, Mirka*), *-ík* (*Janík, Sobík*), *-eš* (*Jan'eš, Ben'eš*), *-'ata/-ěta* (*Petr'ata, Předata*). Krácení antroponym ještě nebylo plně rozvinuto. Významnou roli hrál patronymický sufix *-ic'*, který začal plně tvořit výhradně příjmi (doložen ve dvojici jmen) – *Vít Želiboric'* – syn Želiborův.

d) Jména motivovaná vztahem k místu byla zatím ojedinělá, tvořená prefixací: *Podgrad, Podles*.

Zvláštní postavení měla osobní jména složená ze dvou plnovýznamových základů umožňujících podrobnější charakteristiku pojmenovaného: *Milouj* ‚milý strýc‘ x *Milík* ‚milý člověk‘. Častěji je najdeme u šlechty. Jména tvořená prefixací byla ojedinělá – *B'ezděd, Předmir, Němoj*. Vedle jmen pracích (*Medvěd*) a ochranných (*Děd, Glúp, Němoj*) vznikala vlastní jména metaforická a metonymická (*Vl'k, Dunaj*).

Cizí jména v 11. a 13. století tvořila významnou část antroponymie. Jednalo se o jména²³:

1. Řecká, latinská a hebrejská, která pronikají v důsledku šíření křesťanství. Jejich užívání se zpočátku omezuje na kláštery a duchovenstvo a sílí od 13. století působením mnišských řádů. V tzv. první vlně křesťanských jmen roste počet světeckých jmen jako ochránců; zde se patronem českého národa stává sv. Václav a jeho jméno se zařadilo k nejvýznamnějším církevním jménům. Některá křesťanská jména zdomácněla natolik, že se od nich odvozovala formální hypokoristika stejně jako od jmen domácích (*Pavlík* < lat. *Pavel, Petris* < řec. *Petr*).

2. Jména německá přinášejí německé manželky Přemyslovců se svým doprovodem (kníže *Oldřich, Konrád I. Brněnský, Ota Olomoucký*) a začíná je používat česká šlechta. Rozšíření napomáhali němečtí rytíři, mniši, církevní hodnostáři (první pražský biskup byl Sas *Dětmar*, olomoucký biskup *Bruno*) a velká vnější kolonizace označovaná jako německá.

3. Jména židovská, neboť jejich komunita v českých zemích byla početná. Antroponymie židovských jmen však dosud nebyla zpracována. Židé se drželi svých tradic např. *Izák ben Mosche*, ale mohli mít také česká doplňková jména *Abraham ben Azriel*, českým příjmím *Chládek*. Nejčastějšími jmény cizího původu podle dostupných pramenů byla jména *Conradus, Heinricus, Albertus, Fridericus Gotfridus* z němčiny, *Johannes (Jan), Jacobus (Jakub)* z hebrejštiny. Jak dokládá *Nekrolog podlažický* (1150–1230), na počátku 13. století převládala jména domácí, tj. slovanského původu, jména cizí se objevovala jen mezi šlechtou a duchovenstvem. *Nekrolog* uvádí 20 % jmen cizího původu. Ještě větší poměr cizích jmen vyplývá ze studia antroponymie v památce

²³ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 29–32.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. v mladším období (období 1158–1197), kde bylo nalezeno 45 % jmen cizího původu²⁴. Dlouho panoval v odborné veřejnosti názor, že do roku 1300 převládala jména praslovanského, popř. českého původu. Ale studium díla *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VI*, které obsahuje texty z období 1279–1283, ukázalo, že cizí jména jsou zastoupena v 72 % a pouze 28 % zbývá na jména domácí²⁵. Tímto výzkumem je zpochybněn dřívější názor o převaze slovanských jmen nad cizími do roku 1300. Rovněž překvapivé je to, že 75 % českých jmen bylo adaptovaných do latiny.

Na základě materiálových zdrojů ve formě latinsky psané literatury o světcích, nekrologů a právních dokumentů lze říci, že ve 12. – 13. století převažuje jednojmennost při identifikaci osoby, třebaže to přinášelo v administrativě některé obtíže. První zpřesňující údaje k pojmenované osobě dokládá *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* v období 1158–1197, kde vedle oficiálního jména nacházíme výrazy doplňující pro upřesnění identifikace osoby. Na základě tohoto materiálu uvádí Pleskalová řadu pojmenovacích typů²⁶, v nichž je oficiální jméno doplněno společenským zařazením (kanovník, komoří, kaplan, opat), výrazem lokalizujícím (*Mysloch z Opatovic*), přezdívkou (*Boguša Svár*), vyjádřením příbuzenského vztahu.

Nejvíce byla rozvinuta hypokoristika vzniklá v domácím prostředí s cílem odlišit více osob stejného jména; postupně ztrácela expresivitu a pronikala do veřejného prostoru, stala se formálními hypokoristiky. Pravá hypokoristika užívaná pouze v domácím prostředí se nedochovala. Jistou možností pro dochování pravých hypokoristik skýtá *Nekrolog podlažický*, neboť obsahuje jména lidí prostého původu, čili je možné, že byla zaznamenána jejich pravá hypokoristika, neboť jinak nevystupovali na veřejnosti. Za hypokoristika jsou považovány jednoznačné deriváty z antroponym (*Pavlík, Boguša*). Při odvozování převažují základy domácí. Nejčastější formální hypokoristika s domácím základem byla odvozena od antroponymických složenin s komponentem *bog* – *Boguša, Bogušě, Boguna, Boguňa, Bogun, Boguň, Bogunka, Boguta*. Dalším komponentem je *v'ác'e > viec'e/ váce/ vace* – *Viecek, Viecka, Věčna* a komponent *rad* – *Raděj, Radek, Radochna, Radík, Radka, Radoš*²⁷. Při odvozování hypokoristik od jmen přejatých se uplatňoval jejich plný i redukováný odvozovací základ. U jmen jednoslabičných se častěji užíval plný základ (*Janek < Jan, Vitoš < Vít*), u víceslabičných byl základ různě zkrácený, nejčastěji konsonant + vokál + konsonant (*Benka < Benedikt, Dulek < Dulcianus*). Nejvýznamnější postavení má jméno *Jan* s obměnami *Janek, Janík,*

²⁴ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 32.

²⁵ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. 2011, s. 35.

²⁶ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s.38–44.

²⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních...* 2011, s. 46.

Janiš, Janota, dále následuje základ *Mar-*, *Marek*, *Mar`ena*, *Mar`ata*, *Mareš*, *Marčik* a odvozeniny jména *Petr* – *Petrava*, *Petrek*, *P`etrik*, *Petruchna*, *Petrušě*²⁸. Výsledek slovtvorné analýzy antroponymie *Nekrologu podlažického* ukazuje, že dochází k upevnění *k*-ových sufixů ve formě formálně hypokoristické (produktivní sufix *-ek* – *Michálek*, *Janek*, *Vítek*; *-ík* a *-ka* – *Pavlík*, *Benka*), rozšiřují se sufixy *š*-ové (produktivní *-š* – *Barnaš*, *-ša* – *Boguša*) a nižší produktivitu mají sufixy *-ena*, *-ěna* (*Mar`ena*, *Daněna*), *-ata*, *`ata/`ěta* (*Chvalata*, *Svojata*).

V tomto období nalezneme v textech také příjmy, tj. doplňková jména nestálá, nezávazná, která byla v době jednojmennosti připojována pro identifikaci k oficiálním jménům. Utvářela se podle stejných pojmenovacích motivů a týmiž slovtvornými prostředky jako jména oficiální. Ve 12. – 13. století existovaly 2 typy:

1. prozatím málo užívaný patronymický sufix *-(ov)ic`* – *Jurík Juríkovíc`* a

2. rozšířenější jsou příjmy šlechty vedené podle jejich sídel – *Bohuslaus de Horka*²⁹. Druhý typ se rozšířil po roce 1189, kdy Konrád II. Ota vydal Statuta, jež upevnila princip svobodného vlastnictví pozemků a potvrdila dědičnost šlechtických statků. Lokalizující výraz se již ve 13. století vydělil v rámci příjmů jako samostatný druh, tzv. šlechtický predikát.

Do konce 13. století, podle posledních výzkumů, ztrácejí antroponyma praslovanského původu své dominantní postavení a převahu začínají získávat jména cizího původu, což souvisí s rozvojem českého středověkého státu v kontextu evropském (kolonizace, rozvoj středověkých měst, obchodu), česká jména jsou adaptována do morfologického systému latiny v důsledku nárůstu písemnosti a řada oficiálních jmen je doprovázena doplňujícími výrazy, které mají přispět k jednoznačné identifikaci osoby.

²⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 47.

²⁹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 50.

2.2. Antroponyma v letech 1300–1500

Období 14. a 15. století lze rozdělit na dvě rozdílné části. Ve 14. století je čeština bohatá a stylisticky diferencovaná, což byl důsledek politického a hospodářského rozvoje českých zemí za posledních Přemyslovců a Lucemburků, proběhla vnější kolonizace německými kolonisty, nově vzniklá města rozvíjela řemesla a obchod, zřetelně se vymezují společenské stavy – duchovenstvo, vyšší a nižší šlechta, měšťanstvo a poddaní. České země se staly bilingvním prostředím, vedle latiny se uplatňovala jak čeština, tak němčina. Hospodářský rozkvět je vystřídán v 15. století ekonomickým propadem, husitská revoluce a morová epidemie (1380) přinesly lidské ztráty, a tím se proměňuje i národnostní skladba ve prospěch Čechů. Spisovný jazyk v 15. století je jistou syntézou soudobého jazyka mluveného i staršího spisovného jazyka 14. století. Německé etnikum utrpělo značné ztráty, místo Němců zaujímají Češi, dochází k migraci obyvatel a počestění velkých měst. Češi ve městech přispěli k překládání některých administrativních písemností do češtiny.

Jména domácího původu v tomto období lze rozdělit do několika skupin na základě slovotvorné motivace. Antroponyma charakterizující³⁰:

a) **osoby na základě vlastnosti**; nejčastějšími sufixy jsou: *-ec* (*Holec, Malec, Hrubec, Lysec*), *-ek* (*Kadeřávek, Stárek, Slábek, Tvrdek*), *-ík* (*Holík, Křivík*), *-ák* (*Mrzák, Novák, Ryšák*), *-a* (*Naduta, Mrzata*), *-oň* (*Běloň, Chudoň, Maloň, Tichoň*). Velkou roli zde hrají antroponyma vzniklá konverzí, adjektivum složené (ojediněle jmenné) > substantivum, provázenou onymizací (*Krut, Mlád, Čistý, Dlouhý, Hezký, Hlupý, Chlupatý, Malý, Moudrý*). Vlastnost pojmenovaného může být vyjádřena metaforicky i metonymicky. Mírně narůstá proti předchozímu období počet jmen se sufixy *-ec, -ák*;

b) **osobu podle její činnosti nebo události s ní spojené**; jména jsou odvozena od sloves na pozadí apelativních slovotvorných typů s podobnou motivací. Nejčastějším sufixem je *-l* tvořící antroponyma od nedokonavých sloves podle vzoru činitelských jmen stejné struktury (*Čenichal, Číhal, Lízal, Mazal, Obědval*). Produktivní nadále jsou sufixy *-a, -n/ -en, -o* (*Skuhra, Dařen, Spěch*), ale více jsou využívány ostatní formanty: *-č* (*Hadač, Palič, Vazač*), *-an* (*Kulhan, Šilhan*), *-ek* (*Húdek, Plaček*), *-ák* (*Čihák, Lapák*), *-ec* (*Chodec, Lovec*). Motivací sem řadíme také antroponyma nesubstantivní utvořená podle vzoru jmen konatelských *-ář/ -ař* (*Kramář, Kravař*), *-ník* (*Provazník, Zahradník*).

³⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s. 56–60.

c) **vztah k jiným osobám, rodině, bohu;** jména jsou odvozena od substantiv, hlavně antroponym ve formě hypokoristik. Stejně jako v předešlém období zaujímají nejpočetnější skupinu jmen, která ještě dlouho vystupovala jako jméno oficiální. Nejproduktivnějšími sufixy jsou: *-ek* (*Bohdánek, Blažek, Dušek, Slávek*), *-ka* (*Bohuňka, Raška, Mirka, Bětká*), *-ík* (*Bolík, Bertík, Tomík, Vojtík*), *-ata, -ěta* (*Božata, Dobřata, Modlata*), *-a* (*Bezděda, Bezděka, Příba*), *-ch* (*Bolech, Vach, Zich*), *-eš* (*Klimeš, Mareš*), *-iš* (*Janiš, Pauliš*).

d) **vztah k místu;** jsou tvořena sufixy *-ský/-cký, -ská/-cká* ze jmen místních a vlastních jmen místních (*Hradecký, Znojemská*) nebo sufixem *-ec* (*Moravec, Měcholupec*).

Počet jmen přejatých nadále v období 14. a 15. století roste vlivem tzv. druhé vlny křesťanství, která vynesla do popředí světecká jména, jejichž užívání ve 14. století převládlo. Slovanská jména (kromě českých svatých, sv. Václava, sv. Ludmily, sv. Vojtěcha) z funkce oficiálního jména ustupují do sféry doplňkových jmen, příjmí, přezdívek. Mezi přejatými jmény převládají jména německá, řecká, latinská a hebrejská. Nejvyšší četnost vykazují jména *Johannes* (*Jan, Johann*), *Nicolaus* (*Mikuláš*), *Petrus* (*Petr, Peter*), *Venceslaus* (*Václav*), *Albert* (*Albrecht*), *Andreas* (*Ondřej*), *Bernard* (*Bernhart*), *Dietrich* (*Dětrich*) nebo *Fredericus* (*Fridrich, Bedřich*). Mezi ženskými jmény, která jsou doložena jen velmi málo, dominuje *Anna, Margaretha* (*Markéta*), *Katherina* (*Kateřina*), *Elisabeth* (*Eliška*), *Dorothea* (*Dorota*).

Na základě studia administrativních záznamů bylo zjištěno, že tyto v období 14. – 15. století obsahují domácí jména, zvláště složená osobní jména (*Bohuslaus, Dluhomilus*) a jejich formální hypokoristika, což znamená, že tyto typy domácích antroponym se ve funkci oficiálních osobních jmen udržely nejdéle, zatímco domácí jména vyjadřující činnost (*Žebrák*) nebo vlastnost pojmenovávaného (*Hlaváč, Černoč*) z této funkce ustupují a začínají se prosazovat jako doplňková (příjmí, přezdívký)³¹.

³¹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 65.

K tvoření hypokoristik sloužilo podle Svobody 244 přípon, které uvádí ve své odborné práci³². U jména *Jan* lze uvést následující hypokoristické tvary: *Jána, Janka, Jěnák, Jěnek, Janík, Jeník, Janáč, Janáček, Jenec, Janoch, Janúch, Jěňšik, Janáš, Janiš* aj. Nejproduktivnějšími sufixy v tomto období jsou: *-ek (Budslávek, Hodek, Stašek, Martínek), -ata, -ěta (Hněvata, Vašata, Kubata), -š, -eš, -iš (Bohdaš, Kuneš, Vaniš), -a (Vala, Vávra), -ch (Stach, Pech)*. Často se uplatňuje pouhé krácení beze změny morfologické charakteristiky nebo s její změnou (*Chval, Mysl, Hek < Hekard, Ben < Benedikt*).

Ve 14. a 15. století nabývá na významu příjmy pro administrativní účely. Přesto nelze s jistotou říci, že pokud zápis písaře obsahuje jen jedno jméno, že se jedná o oficiální jméno a nikoli o příjmy, neboť písař si často zjednodušoval zápis a uváděl jen příjmy poplatníka, často poplatníka osobně znal. Taková apelativní označení (*rychtář, kovář, hrnčír, mlynář*) lze nalézt v urbářích, neboť jména osob se zde pravidelně opakovala. Podrobné třídění příjmů uvádí Svoboda³³ a stručnější Pleskalová³⁴. Také v tomto období převažuje jednojmennost; přesto přibývaly případy, kdy oficiální jméno bylo doprovázeno nepropriálním výrazem nebo doplňkovým antroponymem. Pleskalová se těmto pojmenovacím typům³⁵ dále věnuje.

2.3. Antroponyma v letech 1500–1786

Pro následující období vývoje českých antroponym jsou zásadní opět 2 etapy, a to období humanistické a barokní. Humanistické období (16. století – polovina 17. století) má vysokou úroveň jazykovou i literární, usiluje o vyrovnání češtiny s řečtinou a latinou, čeština má podmínky pro svůj rozvoj. To je dáno postupným hospodářským růstem na počátku 16. století, neboť šlechta začíná podnikat, podporuje svá poddanská města, která se snaží konkurovat královským městům, a rozšiřuje se vrchnostenské hospodaření ve vlastní režii. V polovině 17. století dochází k hospodářské stagnaci, což vedlo k vymáhání nových poddanských povinností a nastává druhá fáze tohoto období – barokní období (polovina 17. století – 1786), které s sebou nese omezování češtiny. Barokní období začalo porážkou na Bílé hoře, pokračovalo emigrací evangelických vzdělavců a pobělohorskými konfiskacemi, třicetiletou válkou a výsledkem byla násilná rekatolizace českých zemí, přisun cizího obyvatelstva, hlavně německého, zrovnoprávnění češtiny s němčinou a oslabení politické moci stavů ve prospěch panovníka. Po třicetileté válce drželi cizinci v Čechách polovinu svobodných statků,

³² SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha, 1964, s. 255.

³³ SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha, 1964, s.189–205.

³⁴ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 70.

³⁵ Tamtéž, s. 75.

města upadala a došlo k výraznému populačnímu úbytku obyvatelstva (válka, emigrace, epidemie, špatná výživa, hladomory). Změna podmínek rozvoje českých zemí přichází s nástupem Marie Terezie a Josefa II. Dochází k postátnění správy země, stavovský vliv byl z veřejné správy vytlačen a nahrazen byrokracií. Císařský dvůr měl zájem na přesné evidenci obyvatel pro účely armády, daní, proto roku 1772 a 1779 vyšly první předpisy vyžadující důsledné užívání dědičných příjmení pro záznamy v matrikách a roku 1786 vydal Josef II. patent, jímž se nařizovalo obyvatelům přijmout stálá příjmení³⁶.

Pro období humanistické a barokní češtiny je typické užití neoficiální dvoujmennosti (křestní jméno + neoficiální příjmi). Neoficiální příjmi se postupem času ustaluje a pro muže zastupující na veřejnosti rodinu začíná být příjmi závazné. Antroponymie vychází z urbářů, pozemkových knih, gruntovních knih, sirotčích knih, městských a úředních knih, matrik. Matriky se objevují již v 16. století a pravidelně jsou užívány v 17. století. Vzhledem k materiállovému množství antroponym pro toto období má odborná literatura možnost mnohem lépe zachytit měnící se repertoár antroponym, jejich pojmenovacích typů a postihnout vztahy sociální, které jejich užívání ovlivňují.

Jako oficiální jména se prosadila křestní jména nebo jejich hypokoristické obměny. Pokračuje obliba jmen *Jan* a *Václav*, dále vysokou četnost mají *Ondřej*, *Bartoloměj*, *Tomáš*, *Jakub*, *Matěj*, *Pavel*. Ustupují jména *Mikuláš* a *Petr*. U ženských jmen dominuje *Anna*, *Kateřina*, *Dorota*, *Ludmila*, *Markéta*, *Alžběta*. Po roce 1720 dochází ke změně v repertoáru jmen vlivem kultu Panny Marie a sv. Josefa. Do této doby se využívala sporadicky, neboť se pokládalo za nevhodné nazývat smrtelníky jmény Svaté rodiny. Jméno *Marie* se stalo na dlouho nejužívanějším ženským jménem. Repertoár jmen ovlivnila také kanonizace nových svatých a jejich propagace církevními řády – *František Xaverský*, *František Saleský*, *František Borgia*, *Jan Nepomucký*. Nejfrekventovanějšími jmény se tak stávají *Josef*, *František*, *Karel*, *Jan*, *Václav*, *Antonín*, *Marie*, *Terezie*, *Josefa*, *Josefína*, *Františka*, *Karla*, *Karolína*, *Anna*, *Kateřina*, *Barbora*, *Veronika*³⁷.

³⁶ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 94.

³⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 98.

Pleskalová přebírá pro klasifikaci četnosti výskytu daných jmen terminologii V. Šmilauera. Oblíbená jména v ní mají zastoupení nad 10 %, běžná jména 3–10 %, užívaná jména 1–3 % a ojedinělá jména mají výskyt pod 1 %. Podle této klasifikace četnosti mají v 16. – 17. století mezi mužskými jmény dominanci: oblíbená – *Jan (Johannes, Hans, Hanzl), Jiří (Jiřík, Georg, Jira)*, běžná – *Martin (Mertl), Václav (Wenzl, Vaněk), Pavel (Paul), Matěj (Mates), Matyáš (Mathias), Jakub (Jacob)*. Mezi ženskými jmény jsou oblíbené – *Anna, Kateřina, Dorota, Marie*, běžná jména – *Ludmila (Lidmila), Magdalena (Mandalena), Alžběta (Elisabeth), Markéta (Margareta, Margita, Margeta, Markyta), Kunhuta, Zuzana*.

Repertoár křestních jmen se obměňuje také v 18. století; z tohoto období máme již antroponyma dobře podchycena v odborných pracích Šmilauera (Dobruška), Holé (Klatovsko), Mužika (Domažlicko), Davídka (Spálené Poříčí, Těšín), Dvořáka (Vysoké Mýto), Čížka (Náchod) nebo Vraného (Mšeno). Mezi mužská jména v 18. století oblíbená patřila jména *Jan (Hans, Johannes, Johan), Josef, František (Franz), Václav (Wenzl), Antonín (Anton)*, běžná byla *Jakub (Jacob), Matěj*, užívaná *Jiří, Karel, Šimon, Kašpar, Martin, Ondřej, Vojtěch*. Ženskými oblíbenými jmény byly *Marie, Anna, Kateřina*, běžnými jmény *Barbora, Josefa, Dorota, Magdalena, Františka, Eva, Terezie, Alžběta, Ludmila*, užívaná jména *Markéta, Rozina, Zuzana, Jana (Johana), Veronika*³⁸. Běžně užívaná židovská jména tohoto období jsou *Abraham, Aron, Mojžíš, David, Josef, Samuel, Šalamoun, Jakob, Izák, Icígl, Lebl*.

Výběr křestních jmen podle Knappové je určen pojmenovávacími podmínkami dané společnosti a ty jsou odrazem sociálních, ideových, ekonomických, politických, kulturních, národních i mezinárodních a jiných veřejných a soukromých poměrů v dané společnosti a jméno se tak stává zdrojem informací o nich³⁹. Hlavními motivačními podněty pro volbu křestního jména jsou: 1. rodinné zvyklosti, 2. dobová společenská obliba, 3. individuální podněty, 4. náboženské vlivy, 5. jazykové vlivy, 6. místní zvyklosti⁴⁰.

³⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s. 102.

³⁹ KNAPPOVÁ, Miloslava. *Rodné jméno v jazyce a společnosti*. Praha, 1989, s. 78.

⁴⁰ KNAPPOVÁ, Miloslava. *Rodné jméno v jazyce a společnosti*. Praha, 1989, s. 133.

Soudobé archivní prameny uvádějí pouze formální hypokoristika, neboť pravá hypokoristika v administrativních záznamech nenajdeme, snad na konci sledovaného období je lze najít v beletrii nebo nářečních publikacích. Hypokoristika zde plynule navazují na vývoj v předešlém období a k jejich tvoření jsou využívány tytéž slovtvorné typy, jen jejich míra využití se mění (nejproduktivnější typy zůstávají stále produktivní). Formální hypokoristika se nadále objevují jednak ve funkci oficiálních osobních jmen (v něm křestní jméno buď plně zastupují, nebo se s ním volně střídají), jednak ve funkci příjmi⁴¹. Příjmi vytvořená z antroponym jsou v tomto období velmi častá. Nejčastějšími stejně jako v minulém období jsou sufixy *k*-ové (*-ek, -ík, -ka*) a formant-*a* (*Janek, Kašpárek, Matoušek, Tomášek; Havlík, Janík, Pavlík, Kubík; Jirka, Pavelka, Zuzka, Žofka; Bárta, Kuba, Kuna, Vávra*). Nižší produktivitu mají sufixy *š*-ové (*-eš, -ša, -aš, -uš; Beneš, Jakeš, Klimeš, Prokeš; Bartoš, Janoš, Jaroš; Váša; Patraš, Vondráš; Bohuš*). K pravým hypokoristikům používaným v 18. století ve městech patří jména na *-i, -y* (*Nety < Annette, Manči, Stázi, Dory, Poldi*), více jsou zdokumentována v 19. století.

Toto období se od předcházejícího liší v užívání příjmi, neboť to se stává postupně závazným pro zástupce rodiny na veřejnosti. Výjimku mohou tvořit případy, kdy je v obci jméno neobvyklé a písař osobu jednoznačně identifikuje podle jednoho jména. Příjmi se tvoří také od německých apelativ, zdomácnělá přejatá apelativa běžně užívaná v češtině mohla sloužit v českém prostředí k utváření příjmi stejně jako apelativa domácí, to dosvědčují studie Josefa Beneše⁴². Skutečnou motivaci u doplňkových jmen stanovit nelze, proto bývají tříděna podle apelativ a proprií, která jsou v nich obsažena. Pleskalová uvádí klasifikaci příjmi⁴³ do jednotlivých pojmenovacích typů: příjmi tvořená z křestních jmen a hypokoristik, ze jmen místních a národních, podle názvů osad, polohy bydliště, podle výrazů vztahujících se k člověku, podle jeho zařazení do sociální vrstvy, podle názvů řemesel a zaměstnání, podle vztahu k přírodě. Z hlediska hodnocení daného období musíme konstatovat, že jednojmennost je již překonána a křestní jméno jako jediné pojmenování pro identifikaci jedince nepostačuje a objevuje se jen výjimečně, je proto doprovázeno doplňujícími výrazy (příjmi společensky zařazující, výraz lokalizující, výraz společensky zařazující, přezdívka).

⁴¹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 108.

⁴² PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s. 110.

⁴³ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s.111–117.

2.4. Antroponyma v letech 1786–2010

Sledované období dělí Pleskalová do 4 částí: 1. 1786–1840, 2. 1840–1900, 3. 1900–1950, 4. 1950–2010. Přestože se zdá studované období velmi rozsáhlé, jeho základním rysem je oficiální dvoujmennost, tj. závazná identifikace každého jedince prostřednictvím dvoučlenného oficiálního osobního jména, které je tvořené křestním jménem a příjmením. Mluvíme o dvoujmenné antroponymické soustavě, která je uzákoněna patentem Josefa II v roce 1786, jímž se nařizovalo obyvatelům dědičných zemí přijmout stálá příjmení. Nařízení se týkalo od roku 1788 také židovského obyvatelstva⁴⁴.

Období 1786–1840 je spojeno s obrozeneckou češtinou. Byly položeny základy gramatické kodifikace a doplněna slovní zásoba, formoval se novodobý český národ a probíhá industrializace společnosti. České zájmy v monarchii jsou však poníženy, neboť němčina se stala v Čechách roku 1784 úředním jazykem, dokonce i židovské obyvatelstvo zbavené ponižujících omezení Josefem II. vyjadřuje náklonnost císaři inklinací k němčině. Zrušení nevolnictví roku 1781 přináší změnu národnostní struktury měst, neboť české venkovské obyvatelstvo přichází za prací do měst; ta byla dosud ryze německá a začala vstřebávat české etnikum. Vznikající česká inteligence a drobná vlastenecká buržoazie nastartovaly proces rozšíření národního obrození mezi lidové masy.

V následném období 1840–1900 poobrozenecké češtiny 19. století se čeština rozvíjí, proniká do všech oblastí veřejného života, narůstá počet jejích uživatelů, je nástrojem společenského styku a prostředkem politického zápasu obrozeného národa. Revoluce 1848 sice přinesla bachovský absolutismus, který potlačil český veřejný život, a české národní hnutí se omezilo jen na kulturní záležitosti, ale došlo ke zdokonalení státní správy (obec – politický okres – místodržitelství). Mezinárodní neúspěch monarchie (porážka od Pruska) a nedostatek financí vedl ke konci absolutismu a k návratu ústavního systému. V českých zemích se rozvíjí hospodářství, technika a česká kultura; ve školství a vědě se uplatňuje čeština a výsledkem je vzestup české společnosti a její sociální a politická diferenciacce. Národnostní poměr Němců v českých zemích se pohybuje okolo 37 % a postupem času narůstá odcizení obou národů.

⁴⁴ Jana Pleskalová (2017): DVOUJMENNÁ ANTROPONYMICKÁ SOUSTAVA. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: https://www.czechency.org/slovník/DVOUJMENNÁ_ANTROPONYMICKÁ_SOUSTAVA (poslední přístup: 5. 9. 2023).

Období let 1900–1950 charakterizuje tzv. čeština první poloviny 20. století založená na gebauerovské kodifikaci. Česko-německý bilingvismus ustupuje zásluhou rozvoje českého školství, neboť je vybudováno české střední školství a pražská česká univerzita se osamostatnila (1882). Rozšíření češtiny napomáhá vznik samostatného Československa (1918), která se uplatňuje ve státní správě, vojenství, dopravě, spojích, technických oborech, publicistice, rozhlase. Díky prestiži, kterou si vybuodovala v době 1. republiky, přečkala čeština i dobu německé okupace (1939–1945).

Poslední sledované období zahrnuje léta 1950–2010. Jedná se o tzv. češtinu současnou. Vzhledem k odsunu německého obyvatelstva po roce 1945 byla jediným národním jazykem čeština. Politická změna po roce 1989 přináší opět do našeho jazykového prostředí vlivy okolních jazyků a to ovlivňuje také repertoár křestních jmen. Po roce 1950 zavedením civilních matrik a z politických důvodů se upouští od termínu křestní jméno a používá se termín rodné jméno, ale následně po roce 1989 se opět v odborné literatuře objevují oba pojmy (křestní jméno, rodné jméno). Zápis do matrik upravoval zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách, vyhláška federálního ministerstva vnitra č. 22/1977 Sb., vyhláška ministerstva vnitra č. 479/1950 Sb.⁴⁵ Do matrik bylo možno zapisovat jen jedno jméno v souladu s pravopisnou kodifikací, nebylo povoleno zapisovat jména zkomolená, zdrobnělá, domácká. Změny zápisu jmen do matrik přinesl až matriční zákon č. 301/2000 Sb. a jeho novela č. 165/2004 Sb.⁴⁶ Novinkou je zápis dvou jmen do matriky (*Anna Marie*) a transsexuální osoba po dobu léčby na přechodnou dobu může změnit jméno na obourodé (*Saša, René*).

Oblíbenost křestních jmen v tak dlouhém časovém období se samozřejmě proměňovala v závislosti na společenských, národnostních nebo politických poměrech. V letech 1786–1840 jsou nejvíce užívaná barokní jména z 18. století a vedle nich se objevují domácí jména praslovanského původu a jména s komponentem *-slav*. Jménům slovanským dává přednost české obyvatelstvo. Nejpoužívanější jména jsou: *Josef, Jan, František, Václav, Antonín, Anna, Marie, Barbora, Kateřina, Františka*. Mezi židovskými jmény dominuje *Abraham, Adam, Bernard, Daniel, David, Isaak, Joseph, Barbora, Ewa, Hanne, Sara, Rebeka*⁴⁷. V období 1840–1900 trvá oblíba barokních jmen, ale prosazují se i jména národní. Vedle jména *Václav* jsou častá jména *Jaroslav, Ladislav, Miroslav, Vladimír, Zdeněk*. Podle adresářů jsou nejužívanější *Josef, Jan, František, Václav, Antonín* a z ženských jmen *Marie, Františka, Josefka, Antonie, Teresie*. V následujícím období jsou

⁴⁵ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 139.

⁴⁶ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s. 140.

⁴⁷ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...*, s. 141.

nejčastější jména *Josef, František, Václav, Antonín, Karel, Marie, Anna, Božena, Františka, Josefa*⁴⁸. V posledním období 1950–2010 je soudobý repertoár jmen plynule doplňován a obměňován následujícími způsoby: ožíváním starších jmen – *Matěj, Jakub*; přehodnocováním původních hypokoristik ve jména oficiální – *Radek, Magda*; vytvářením ženských protějšků k mužským jménům – *Milana* < *Milan*; přejímáním z cizích jazyků – *Igor, Nataša, Andrea, Iveta, Patrik*. Z hlediska poměru domácí jména, tj. slovanská versus cizí jména, si zachovávají domácí jména v posledních padesáti letech třetinový výskyt 30–37 %⁴⁹. Od roku 1989 pod vlivem různých jazykových i mimojazykových faktorů se rozšiřuje repertoár jmen. Cizí jména volí rodiče ze smíšených manželství (ang. *Brandon, Dean*, fr. *Benoit*), vlivy společenské a kulturní mají za následek pronikání cizích módních jmen populárních osobností (*Kevin*) a osamostatňují se původní hypokoristika (*Mírek, Slávek, Táňa*). Výběr rodných jmen také v tomto období velmi ovlivňují: rodinné zvyklosti, dobová společenská obliba, individuální podněty, náboženské vlivy, jazykové a národnostní vlivy (v národním obrození – *Jaroslav, Božena, Bohumil, Ladislav*, při německé okupaci – *Renata* = znovuzrozená, *Viktorie*; po válce německá jména mizí), místní zvyklosti.

Hypokoristika daného období se uplatňují v neoficiálním prostředí, jsou výsledkem předchozího vývoje a představují specifický druh antroponym, který vedle základních onymických funkcí, tj. pojmenovací a identifikační, plní funkci expresivní. Přímým důkazem hypokoristik v 19. století jsou nářeční monografie, v nichž slouží hypokoristika buď jako příklad při popisu nářečí, nebo jsou heslem či součástí hesla v nářečních slovnících. Nepřímým svědectvím hypokoristik je pak beletrie, kde mají sociálně klasifikační funkci, vystihují postavení lidí. Pleskalová uvádí příklady z próz Vlasty Pittnerové *Eva* a *Evička*. Změna hypokoristika ukazuje pokles nebo vzestup na společenském žebříčku – zámožná *Mára* > se změnila v opovržením hodnou chromou *Marjánu*, chudá *Manča* se dobře provdá > je nazývána *paní Mārinka*. Obecně platí, že hypokoristika byla více užívána v městském prostředí zámožných lidí. Typickými formanty byly *-i, -y* (*Lény, Pepi, Frici, Poldi*), *-ínek, -ynek* (*Nacínek, Poldýnek*), *-inka, -ynka* (*Aninka, Dorinka*), *-yčka, -ička* (*Pepička, Rózička*). Venkovská hypokoristika jsou méně častá a poměrně stereotypní: *-ča* (*Manča, Barča, Tonča*), *-da* (*Tonda, Cyrda*), *-ena, -enka* (*Kačena, Madlenka*), *-ina* (*Pepina*)⁵⁰. Ve 20. století vznikla již řada odborných nářečních publikací mapujících hypokoristika v příslušných regionech. Repertoár hypokoristických sufixů je často následující: 1. nejčastější jsou *k*-ové sufixy *-ek* (*Francek, Lojzek, Pepek*), *-ka* (*Božka,*

⁴⁸ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...*, s. 142.

⁴⁹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* Brno, 2011, s. 142.

⁵⁰ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních ...* 2011, s. 152.

Cilka, Francka, Málka); 2. formant *-a* (*Boža, Honza, Mařa, Franta, Lojza, Jura*); 3. méně užívané, ale pro venkovské prostředí typické jsou *š-ové* sufixy *-š* (*Antoš, Fabiš*), *-uša* (*Fanuša, Babuša* <*Barbora, Maruša*); 4. Průměrné zastoupení má sufix *-in* (*Lojzin*), *-ena* (*Mařena*), *-ina* (*Pepina*), *-da* (*Tonda*), *-ys* (*Matys*), *-ča* (*Kača*⁵¹). Během 20. století se rozdíl mezi městskými a venkovskými hypokoristikami postupně stírá.

Na přelomu 2. a 3. tisíciletí je dominantním prvkem hypokoristik jejich početnost a formová rozrůzněnost. Ta je dána množstvím slootovorných prostředků, které se připojují k plným i různě zkráceným antroponymickým základům. Pleskalová při klasifikaci odkazuje na výsledky mnohých diplomových, ročníkových a odborných prací vzniklých pod jejím vedením na Filozofické fakultě MU v Brně. Uvádí, jakými způsoby se základní typy českých hypokoristik tvoří a jaké tvary jmen se ve funkci hypokoristika uplatňují. Základní typy českých hypokoristik se tvoří ⁵²:

a) od plných základů: **Hana** > **Hanka**, **Haninka**;

b) od začátku redukovaných základů: **Tomáš** > **Tom**, **Tomík**; **Adam** > **Áda**; **Jarmila** > **Jarka**, **Jaruna**;

c) od středů: **Antonín** > **Tonda**, **Toník**;

d) od konce jména např. **Alžběta** > **Běta**, **Bětuška**; **Robert** > **Bertík**; **Jaroslav** > **Slávek**, **Sláva**;

e) od jiné části např. **Rafaela** > **Rala**; **František** > **Fana**;

f) krácením beze změny nebo se změnou morfologické charakteristiky: **Sim**<**Simona**, **Markét**<**Markéta**;

g) tvořená na základě zvukových variací, nejčastěji opakováním určité slabiky, typické pro dětskou řeč: **Jaroslav** > **Jája**, **Dagmar** > **Dáda**;

h) odvození od jiného základu, obvykle přejatého z cizího jazyka: **Pepa**< Josef, **Honza**< Hans < Johannes.

⁵¹ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních...* Brno, 2011, s. 153.

⁵² Tamtéž, s. 155.

Ve funkci hypokoristika vystupuje⁵³:

a) oficiální podoba jiného formálně podobného jména: *Dana* pro Danielu, *Oleg* pro Oldřicha;

b) cizí ekvivalent základní podoby: *Pítr* z ang. *Peter* pro Petra, *Karlos* pro Karla;

c) domácká podoba jiného jména: Petrovi se říká *Pepan* (vzniklo z italského *Seppi*, do němčiny převzaté jako *Sepp*, z čehož u nás vzniká nářeční označení *Zefka*);

d) rodné jméno, tedy jméno oficiální: malý chlapec *Ilja* je v rodině i ve škole oslovován pouze základní podobou jména. Často se jedná o neobvyklá jména, která pro svou neobvyklost nemusí působit neutrálně;

e) individuální varianta jména podle řečových schopností dítěte, která se v rodině vžije: Věra si říkala *Vjeja*, malý Honzík říkal sestře Natálii *Nany*.

V první polovině 20. století jsou nejužívanějšími křestními jmény: *Josef, František, Václav, Antonín, Karel, Marie, Anna, Božena, Františka, Josefa*. Ve druhé polovině 20. století dominují *Jan, Petr, Martin, Tomáš, Jiří, Michal, Pavel, Lukáš, Jana, Lucie, Petra, Lenka, Kateřina, Martina, Veronika, Eva*. Na počátku 21. století navzdory příchodu cizinců zůstávají v popředí tradiční jména *Jiří, Jan, Petr, Josef, Pavel, Jaroslav, Martin, Tomáš, Marie, Jana, Eva, Hana, Anna, Věra, Lenka a Kateřina*⁵⁴. V posledním sledovaném období je ustálena oficiální dvoujmennost a existující typy rodných jmen a příjmení se dále nevyvíjí, proměňuje se pouze repertoár v důsledku dějinných zvrátů, doplňuje se s příchodem cizinců do ČR a upravuje se v důsledku individuálních pohnutek.

⁵³ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, Brno, 2011, s. 156.

⁵⁴ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích...* Brno, 2011, s. 176.

2.5. Hodnocení vývoje antroponym

Zásadním v hodnocení klasifikace podle Pleskalové je dívat se na vývoj antroponym v kontextu vývoje českých zemí, vývoje češtiny a vlivů jiných jazykových menšin žijících na našem území. V prvním sledovaném období 1000–1300 převažuje jednojmennost pro identifikaci jedince v oficiálních dokumentech, oficiální jména navazují na praslovanskou tradici, nejstarší jména jsou ochranná, práci, odvozená a složená. Domácí jména zděděná z praslovanštiny vyjadřují vlastnosti jedince, jeho činnost či zaměstnání, vztah k jiným osobám a původ nebo bydliště člověka. Šíření křesťanství a mezinárodní kontakty za Přemyslovců přináší jména cizí. Doposud převládající názor, že početně převažují jména domácí, Pleskalová vyvrací na základě studia listinného materiálu, v němž převahu mají cizí jména, přesto připouští, že její zjištění může platit pro šlechtu a duchovenstvo, neboť *Nekrolog podlažický* uvádí jen 20 % jmen cizího původu.

Ve druhém období 1300–1500 ještě přetrvává oficiální jednojmennost, ale přibývá již případů, kdy je oficiální jméno doprovázeno nepropriálním výrazem nebo příjímím. Domácí oficiální osobní jména se nadále tvoří podle stejných motivací, ale jejich význam postupně klesá a těžiště jejich využití se přesouvá do sféry neoficiálních jmen doplňkových (hypokoristik, příjímí, přezdívek), neboť na jejich místa nastupují jména přejatá, zejména církevní⁵⁵. Formální hypokoristika často na oficiální úrovni nahrazují jména oficiální a začínají se prosazovat příjímí. Samostatné druhy příjímí představují šlechtické atributy (*Mikšík z Plenovic*), patronymika (*Jakub řečený Hojek, Hojkův syn z Krasonic*), nově metronymika (*Matěj Kerušin*) a příjímí podle povolání. Postupně se formuje neoficiální dvoujmennost.

Ve třetím období 1500–1786 je neoficiální dvoujmennost zafixována. Většina dospělé mužské populace má na oficiální úrovni křestní jméno a příjímí. Na konci daného období mají dvě jména i ženy a dospělé děti. Vzhledem k tomu, že jsou dvě jména nezávazná, jejich slovtvorná struktura a motivace nejsou stálé. Oficiální osobní jména, tj. jména křestní, přecházejí do sféry neoficiální a vytvářejí bohatou základnu příjímí a příjmení, která se z nich vyvíjejí. Po roce 1720 se vlivem mariánského kultu a kanonizace nových svatých proměňuje repertoár křestních jmen – barokní jména. Dále se vyvíjejí formální hypokoristika ve funkci oficiálních osobních jmen a ve funkci příjímí. Příjímí jsou pro zástupce rodiny téměř závazná. Pro třetí období je charakteristické prosazování dvoujmennosti.

⁵⁵ PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno, 2011, s. 172.

Čtvrté období 1786–2010 lze nazvat dobou oficiální dvoujmennosti. Dvoujmennost je závazná pro identifikaci každého jedince; oficiální osobní jméno se skládá z křestního jména (rodného jména) a příjmení. Příjmení se vyvinula z příjmí, proto jsou podobně motivována a tvořena. Repertoár křestních jmen se mění v souvislosti se změnami politickými a národnostními. Obliba barokních jmen trvá a objevují se jména domácí, kterým dává přednost české obyvatelstvo. Ve druhé polovině 20. století mizí jména německá jako důsledek 2. světové války a odsunu Němců a 21. století přináší jména cizího původu vlivem politické změny po roce 1989. Hypokoristika nadále zůstávají v neoficiálním prostředí, ale vysloužila si zájem odborné veřejnosti, která se hypokoristikům věnuje systematicky celé 20. století.

3. Příjmení

Příjmení tvoří ve slovní zásobě národa zvláštní skupinu. Jsou zbavena významu slova, z něhož vznikla, často se od něho liší pravopisem i skloňováním. Ustáleně označují nositele, jsou dědičná zpravidla po otci, v českém jazykovém prostředí přecházejí obvykle v přechýlené podobě na manželku a na dcery.⁵⁶ Příjmení vznikala postupně od 14. do 18. století. Jazykově se začínají vyvíjet z nedědičných příjmí/přízvisek tehdy, když v lokalitě osobní jméno nedostačovalo k rozlišení osob. Nabídka osobních jmen byla nevelká, opakovalo se několik jmen, proto se lidé rozlišovali domácími (hypokoristickými) podobami svého jména, nebo označením po otci. Právě označení po otci (1676 *Jan Martinův*) vedlo k dědičnosti příjmí a vzniku příjmení (*Martinů*).⁵⁷

Příjmení ve společnosti začíná užívat nejprve šlechta, pak měšťanstvo a svobodní sedláci a nakonec zákonem z roku 1786 i čeled' a bezzemci. V polovině 19. století dochází k pravopisné reformě, a tím se grafická podoba některých příjmení proměňuje (*Gerzebek – Jeřábek, Auředník – Úředník*).⁵⁸ Tvary příjmení odrážejí změny jazykové v oblasti hláskosloví, morfologie a lexikologie, ale také společenské změny národa. Vznikala ze slov po staletí nepoužívaných, protože označovala funkce a věci, které ze života vymizely (*Purkrábek – purkrabí, Ksás – renesanční kalhotky*), z nepoužívaných křestních jmen a jejich odvozenin, které se v novém jazyce již netvoří (*Janeba z Jan*), ze slov nářečních a slangových (*Grmela – starý nůž, kudla, přeneseně nešika*). Zásadní je rovněž etiologický pohled, tj. objevení příčiny, jež vedla ke vzniku příjmení, proč se slovo stalo něčí přezdívkou nebo příjmením. K tomuto pohledu je potřeba znát život a práci předků, sociální strukturu vesnice, města, výrobní postupy a nástroje, řemesla, která dnes vymizela, a nesmíme opomenout neustálenost grafické podoby a komolení jmen. To vše příjmení odrážejí.

Klasifikaci příjmení lze provést na základě slovo tvorby podle toho, z jakého slovního základu vznikají. Dobrava Moldanová používá následující členění.

⁵⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. 4. vydání, Praha: Agentura Pankrác, 2015, s. 7.

⁵⁷ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. 4. Praha, 2015, s. 8.

⁵⁸ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. 4. Praha, 2015, s. 9.

Příjmení vzniklá:

1. z osobních jmen;
2. z místních jmen;
3. z apelativ;
4. příjmení cizího původu.

Příjmení vzniklá z rodných, tj. osobních jmen zaujímají nejrozsáhlejší skupinu příjmení, jsou tvořena škálou 150 českých přípon. Nejstarší osobní jména odkazovala k předkřesťanskému slovanskému původu, další ke křesťanským jménům českým, německým a latinským. Tady se v příjmeních promítají kulturní vlny, zahraničně politická orientace středověkého českého státu, ale i móda určité společenské vrstvy. Některá příjmení vznikala z osobního jména po otci, ale nejčastěji vznikala příjmení z domácích tvarů osobních jmen odvozováním. Příjmení odvozených z osobních jmen souhláskovými příponami existuje řada typů. Některé z nich uvedeme:⁵⁹

-s: (*Tom-s z Tom-áš*); **-as** (*Kub-as z Ja-kub*); **-is/-ys** (*Vondr-ys z Ondra a to z Ondřej*);

-š: (*Pe-š z Pe-tr*); **-iš/-yš** (*Jen-iš z Jan*); **-aš/-áš** (*Host-aš z Host-ivít*); **-oš** (*Bart-oš z Bart-oloměj*);

-č: (*Jan-č z Jan*); **-ič** (*Havl-ič z Havel*); **-ča** (*Mi-ča z Mi-kuláš, Michal*);

-k: (*Vo-k z Vo-lfgang*); **-ák** (*Jan-ák z Jan*); **-ek:** zdobněliny jmen (*Brožek z Brož*);

-ha: (*Blá-ha z Blažej*);

-t: **-at** (*Kod-at z Nikod-em*); **-et** (*Kod-et z Nikod-em*); **-ut** (*Blah-ut z Bláha a to z Blažej*); **-át** (*Havl-át z Havel*);

-ta: přistupuje k odvozeninám zakončeným na souhlásku: (*Kubiš-ta z Kubiš, Peš-ta z Pech nebo Peš a to z Petr*);

-n: **-en** (*Jak-en z Jak-ub*); **-on** (*Bal-on z Baltazar*); **-oun** (*Fil-oun z Fil-ip*); **-ín** (*Kun-ín z Kun-a a to z Kunrád*);

-na: (*Prů-na z Pro-kop*); **-ana** (*Jur-ana z Jura*); **-ina/-yna** (*Chval-ina z Buhu-chval*);

⁵⁹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 2015, s.13–16.

-ň: **-aň** (*Jir-aň z Jíra a to z Jiří*); **-áň** (*Kub-áň z Kuba*); **-oň** (*Bart-oň z Bartoloměj*);

-ňa: (*Vá-ňa z Václav*); **-ně** (*Vá-ně z Václav*); **-yně** (*Purk-yně z Purk-hart*);

-j: **-aj** (*Peter-aj z Petera a to z Petr*); **-oj** (*Slav-oj ze Slavo-mír, Jaro- slav*);

-r: **-ar** (*Kod-ar z Ni-kod-ém*); **-er** (*Tom-er z Tom-áš*); **-our** (*Jaňour z Jan*); **-íra** (*Adam-íra z Adam*); **-ora** (*Jand-ora z Janda a to z Jan*); **-ura** (*Mac-ura z Matěj*);

-l: **-el** (*Vach-el z Vach a to z Vá-clav*); **-ol** (*Mat-ol z Mat -ěj nebo Mat-ouš*); **-la** (*Pa-la z Pa-vel*); **-ala** (*Kob-ala z Ja-kob*); **-ela** (*Kub-ela z Ja-kub*);

-va: **-ava** (*Peš-ava z Peš nebo Peša a to z Petr*).

Příjmení tvořená z místních jmen byla zpočátku typická pro majetné vrstvy společnosti – šlechtu, měšťanstvo. Vyskytují se v menší míře než příjmení vzniklá z osobních jmen. Vznikla často z 1. pádu místního jména (*Bechyně*), z 2. pádu místního jména (*Chaloupek z Chaloupky*), ustrnutím předložkového pádu (*Skamene*), jako zdobnělina místního jména (*Bechyňka*) a nejčastěji odvozováním příponou *-ský*.⁶⁰ Pomnožná místní jména často přecházejí jako příjmení do singuláru (*Klecan z Klecany*). Vlivem souhláskové skupiny *-ský* dochází na švu místního jména a přípony ke změnám hláskových skupin – buď se zjednodušují (*Borecký z Borek*, *Blacký* místo *Blatský z Blato*, *Chyský z Chyše*), nebo se tvar rozšiřuje (*Čistecký z Čistá*, *Kaňkovský z Kaňk*, *Zbožecký ze Zboží*) s ohledem na výslovnost. Příjmení odvozená z místních jmen německého původu obsahující člen *-berg*, *-burg* odsouvají hrdelní souhlásku *-g-(k)* *Vimberský z Vimperk*, *Nymburský z Nymburk*. Do této skupiny lze zařadit také příjmení vzniklá z obyvatelských názvů (*Benátsčan z Benátky*, *Bejšovec z Býšov*, *Lhoták z Lhota*, *Pražák z Praha*) a domovních znamení (*Anděl – z domu U anděla*, *Kotva – z domu se znamením kotvy*, *Vocloň – Vod slona – dům U slona*).⁶¹ Příjmení vznikla také z názvů kmenů (*Hanák*), zemí (*Slezák*) a národů (*Čech*, *Němec*).

Další obsáhlou skupinou **příjmení** jsou ta, která **byla vytvořena od apelativ**, tj. od podstatných jmen, přídavných jmen, sloves, příslovcí, částic a citoslovcí obecného významu. Jedná se o skupinu velmi různorodou, neboť odráží životní realitu mnoha pokolení lidí, jejich život vesnický, městský, přírodu, zaměstnání, charakteristické rysy, fyzické i duševní vlastnosti a zároveň expresivitu a metaforičnost někdy těžko rozluštitelnou. K popisu člověka se nabízejí přídavná jména vystihující

⁶⁰ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 2015, s. 16.

⁶¹ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 2015, s. 17.

určitou výraznou vlastnost člověka⁶²: tvar těla (*Dlouhý*), nápadnost jisté části (*Hlavatý, Černý*), vlastnosti hlasu, temperament, povahu, způsob vystupování (*Křikava, Smutný, Pokorný*). Jmenné tvary přídavných jmen se objevují v příjmeních (*Křepek, Krch*). Také podstatná jména byla použita jako základ pro tvorbu příjmení, neboť označovala nápadnou část těla (*Hlava, Kotrba, Nosák, Ouško, Huba, Brada, Nožička*) nebo tělesné a duševní vlastnosti (*Rozum, Nepokoj, Žert, Pleticha, Láaska, Pýcha*), dojmy a vjemy lidských smyslů (*Hlas, Skřek, Krása, Hlad, Lahoda*). Velkou skupinu tvoří příjmení vzniklá z názvů sociálních skupin (*Měšťan, Sedlák, Láník, Čtvrtník, Chalupník, Svobodník, Zeman, Hrabě, Dvořák, Kaplan*), zaměstnání (*Pasák, Bača, Koňák, Vinař, Chmelař, Hajný, Mysliveček, Ptáčník*), funkcí a úřadů (*Starosta, Rychtář, Fojt, Regent, Vladař, Úředník, Písař, Šafář*), vojenských osob (*Voják, Dráb, Dragoun, Jenerál*). Další rozsáhlou skupinou jsou příjmení z názvů řemesel zpracujících kovy (*Kovář, Zámečník, Mečř, Klempř, Zvonař*), dřevo (*Tesař, Truhlář, Kolář, Bednář, Korbelář*), látky (*Tkadlec, Soukeník, Krejčí, Valchář*), kůže (*Koželuh, Švec, Sedlář, Tobolář*), kámen a zeminu (*Lamač, Cihlář, Sklář, Vápeník*), potraviny (*Masař, Řezníček, Pekař, Mlynařík, Sládek*), stavebniny (*Zedník, Studnař, Hliňák*), ale i umělecká povolání (*Maliř, Muzikant, Bubeník, Hudec, Dudák, Gajdoš, Varhaník*), obchodníci (*Kramář, Kupec, Hokynář, Krupař*), hostinští (*Krčmář, Šenkýř, Vodička*) a dopravci (*Vozka, Forman, Kárník, Soumar, Plavec*).

Řemeslníci dostávali přezdívky také podle názvů nářadí, které používali (*Jehla, Šídlo, Kladio, Sekera, Palice, Roubíček, Cep*) nebo podle výrobků (*Jitrnička, Žemlička*), podle názvů pečiva (*Pecen, Chlebiček, Rohlík, Buchtička, Doleček, Koláček*), vařených moučníků (*Šlejška, Šiška, Knedlík, Haluška*), jídel (*Polívka, Oukropec, Vomáčka*), nápojů (*Voda, Pivko, Patočka, Kořalka*), podle masných jídel (*Klobása, Rosol, Paštika, Buřt, Sekanina*), mléčných výrobků (*Tvaroh, Sejrek, Smetana, Syrovátka*), mlýnských výrobků (*Moučka, Vejražka, Kroupa, Krupka, Krupička*). Příjmení vznikala i z názvů dopravních prostředků (*Kočár, Kára*), hudebních nástrojů (*Trubka, Cimbál, Buben*), zbraní (*Kord, Šíp, Kušička*), názvů mincí (*Penízek, Groš, Dukát, Tolar, Halíř*), nádob (*Sklenička, Korbel, Flaška, Konvička, Džbáněk, Kuthan*), proutěného nářadí, kusů nábytku, z názvů budov a jejich částí (*Komín, Pícka, Krb*), z názvů obuvi (*Bačkora, Škornička*), z částí oděvů (*Rubáš, Pásek, Kožíšek*), z názvů látek (*Damašek, Kment*) nebo z ložního vybavení (*Košilka, Cícha, Peřina*) a v mnohých příjmeních se odráží náboženství a pověry (*Kain, Prorok, Kacír, Pohan, Zborník*).

⁶² MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 2015, s. 17–20.

Vzhledem k tomu, že člověka obklopovala všudypřítomná příroda živá i neživá, velkou část příjmení poskytla právě tato oblast, s níž člověk přicházel do kontaktu. Povahová vlastnost zvířete se shodovala s vlastností člověka, či tělesný znak zvířete odpovídal zjevu člověka. V různé míře zde bylo užito metaforiky a symboliky. Existují doklady toho, že již v 11. století se název zvířete stal jménem pro člověka: *Cany* (Káně) 1052, *Caica* (Čejka) 1052, *Wilcan* (Vlčan) 1052.⁶³ Mnoho příjmení vzniklo z názvů zvířat (*Zajíc, Jelen, Koloušek, Kolčava, Liška, Vydra, Sysel, Vrabec, Brabec, Cvrček, Blecha, Brouk, Motejl*), z názvů rostlin (*Květ, Poupě, Fiala, Konvalinka, Šafránek*), zeleniny, obilí, luštěnin, plevele, lesních plodin (*Jahoda, Malina, Šípek, Žalud*), částí rostlin, lesních a ovocných stromů a podobně.

Příjmení vznikla také ze slovesných tvarů přičestí minulého činného (*Vyskočil, Navrátil, Rozsypal, Roztočil*), patrně odkazují na nějakou činnost či příhodu. Z přítomného času sloves vznikla jednoslovná příjmení jen ojediněle (*Nepovím*) a větná příjmení (*Vítámvás*) také nejsou častá. Častěji se objevuje příjmení vzniklé z rozkazovacího způsobu prostého (*Vosol*) nebo ve spojení s předmětem (*Vosolsobě*) a s příslovečným určením (*Skočdopole, Nechojdomová*). Vzácná jsou rovněž příjmení z celých vět s minulým časem (*Drahokoupil, Potměšil, Přecechtěl, Rozšlapil, Stojespal, Zlámaljelito, Ontověděl*).⁶⁴

Poslední skupinou **příjmení** jsou ta, která vykazují **cizí původ**. Setkáváme se s nimi ve všech jazycích, neboť jednotlivá jazyková společenství se navzájem střetávají, hraničí spolu na mapě nebo se obyvatelstvo mísilo sňatky a stěhováním. Na našem území se objevovala nejčastěji příjmení německá, francouzská, italská, ruská, ukrajinská, polská a orientální. Česká příjmení jsou velmi častá ve Vídni, kde bylo v roce 1965 zjištěno 14 000 příjmení českého původu.⁶⁵ U nás se objevují francouzská příjmení (*Breux, Davignon, Buteau, Dezort*) u potomků panských služebníků, italská příjmení zůstala po stavitelích a kupcích (*Vlach, Demartini, Degiorgi, Bally, Spadoni, Chittusi, Kalma, Venuta*) a mnohá příjmení německého původu, neboť s Němci se Češi střetávali v každodenním styku od 9. století. Němci přicházeli na naše území v několika kolonizačních vlnách a postupně splývali s původním slovanským obyvatelstvem a počestvovali se. V českém jazykovém prostředí jejich příjmení ztratila kontakt s německým jazykovým vývojem, mnohá si zachovala nářeční a starobylý ráz a některá se tvarem či hláskoslovně přizpůsobila češtině. Všechna se skloňují jako česká jména a přechylují se (*Kurz, Švarc, Ulrich*).

⁶³ MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení*. Praha, 2015. s. 20.

⁶⁴ Tamtéž, s. 21.

⁶⁵ Tamtéž, s. 23.

4. PRAKTICKÁ ČÁST

4.1. Metodologie

Ve výzkumné části jsem se rozhodla pracovat s jazykovým materiálem antroponym zachyceným v matričních záznamech města Vodňany. Pracovala jsem s matriční knihou nově narozených dětí přístupnou v digitální podobě na stránkách <https://digi.ceskearchivy.cz/>. Jedná se o DigiArchiv SOA v Třeboni. Zaměřila jsem se na matriční knihu nově narozených dětí v letech 1855–1882, a to na vodňanském předměstí. Tuto matriční knihu města vedl římsko-katolický farní úřad, konkrétně kaplani Josef Rohuš, Václav Mostecký, Jan Duben a Václav Hanus.

Využila jsem metodu excerpce jazykového materiálu z historických matrik, třídění a klasifikace dle různých hledisek, metodu statistickou pro určení četnosti výskytu jména a metodu analýzy a syntézy při hodnocení výskytu jednotlivých antroponym. K jemnějšímu třídění vlastních jmen, konkrétně rodných jmen křestních a příjmení, jsem využila metodologie J. Pleskalové, D. Moldanové a M. Knappové.

Z kroniky jsem excerpovala rodná (křestní) jména dětí narozených v roce 1856 a příjmení jejich rodičů a prarodičů. Výzkumný vzorek byl tvořen 37 křestními jmény chlapců a 44 křestními jmény dívek. Počet dětských příjmení byl 70, šest dětí nemělo uvedeno příjmení, protože nebyl znám otec dítěte. Kromě křestního jména a příjmení, které novorozenec dostal, a data narození matrika dále obsahuje i jména a příjmení rodičů (pokud byla známa), jména prarodičů, rodná jména matek a často také zaměstnání otců, případně matek. Do excerpce byla začleněna i jména kmotrů či kmoter, ta jsou ale z jejich podpisů ne vždy dobře čitelná. Celkový počet různých příjmení se tak vyšplhal na 208, jednalo se o vzorek společnosti čítající 340 lidí z vodňanského předměstí a okolí.

Sledovala jsem nejprve křestní jména, všímala si motivace k výběru pojmenování, zda byla dána po někom v rodině (po otci, dědech, matkách, babičkách), nebo podle církevního kalendáře, nebo jestli se v té době objevila nějaká novější jména, která se předtím nedávala. Sledovala jsem také frekvenci jmen, které jméno je nejčastější, případně, bylo-li dáno nějaké neobvyklé jméno nebo řídce dávané. Zaměřila jsem se také na podíl venkovských a městských jmen ve vzorku antroponym a na to, zda se projevíly vlastenecké tendence rodičů při volbě jmen dětí, tedy chtěli-li pojmenovat dítě slovanským nebo národním jménem.

Do příjmení jsem zahrnula kromě příjmení rodičů i rodné příjmení matky a také příjmení prarodičů. Počet všech příjmení tedy činil 208 u vzorku 340 lidí, z nichž 334 lidí mělo v matrice uvedeno příjmení. Klasifikaci příjmení provedeme podle Dobravy Moldanové.

4.2. Křestní jména

4.2.1. Mužská křestní jména

U výkladů křestních jmen jsem primárně vycházela z publikace Františka Kopečného *Průvodce našimi jmény*. Pokud byly u některých jmen použity i jiné zdroje, jsou u jejich výkladu uvedeny. Jedná se především o digitalizovanou publikaci Antonína Profouse *Místní jména v Čechách* (<https://mjc.ujc.cas.cz/>) a knihu *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* Miloslavy Knappové.

Adolf – Jedná se o jméno s německými kořeny: spojení *adal* “ušlechtilý“ a *wolf* “vlk“. Staroněmecké podoby toho jména byly *Athalwolf* či *Athaulf*. Jméno zdomácnělo ve tvaru *Áda*, ženské tvary *Adolfa* a *Adolfina* jsou velmi ojedinělé.

Aloys – V latině *Aloysius*, v němčině *Alois* i *Aloys*, ve francouzštině *Aloyse*. Domácí označení je povětšinou *Lojza* či zdrobněle *Lojzík*. O původu jména viz u Aloysie.

Antonín – Jméno latinského původu, tvar jména *Antoninus* měl význam přivlastňovací – „patřící Antoniovi“; byli tak označováni adoptivní příslušníci patricijského rodu Antoniů, ale i přesto se jména *Antoninus* a *Antonius* často zaměňovala a i jméno *Antonius* bylo užíváno jako jméno. Domácké podoby zahrnují tvary jako například *Toník* či *Tonda*, u ženského tvaru *Antonie* jsou to varianty *Tonka*, *Tonička* nebo *Tonča*. Napříč cizími jazyky se objevují podoby *Anton* (švédština, ruština, němčina), *Antonio* (španělština) či *Antal* (maďarština).

Ferdinand – Jméno má vizigótský původ, bylo proto často užíváno ve Španělsku a k nám je přinesli až Habsburkové. Původní význam jména *Ferdinand* byl pravděpodobně „odvažující se k cestě/výpravě“, existovala však i varianta *Ferdunant*, která nesla význam „odvažující se míru“. Ženským protějškem je *Ferdinanda*, toto jméno je však užíváno jen vzácně.

František – Prvním nositelem tohoto jména byl svatý František z Assisi, který se jako malý velmi rychle naučil francouzsky, a tak byl svým otcem přezdíván *Francescem* („Francouzskem“). Tuto původně přezdívku začal světec, který byl pokřtěn Jan, užívat místo svého původního jména. Dnes existuje mnoho variant tohoto jména: anglicky *Francis*, švédsky *Frans*, francouzsky *François*, německy *Franz* či maďarsky *Ferenc*. Vzhledem k tomu, že se jméno jeví jako deminutivum, vzniklo mnoho nezdobněných tvarů: *Franěk*, *Fráňa*, *Fána*, slangově: *Fery*, *Ferenc*, *Franc*. Pro ženu existuje varianta *Františka* a slangové *Fána*, *Fany*, *Fanča*, *Frantina*, *Fanynka*.

Gustav – Jméno se švédským původem vzniklo v oblasti Västergötlandu. Jeho originální podoba je *Gødstawer*, dalším vývojem *Gøstaf*. První část jména odkazuje na název kraje, ze kterého jméno pochází, a druhá, *staf*, znamená hůl, v přeneseném smyslu opora. Jméno můžeme tedy interpretovat jako „opora/sloup Gotlandanů“. Tvary *Gusta* nebo *Gustin* jsou dnes domácí podoby tohoto jména.

Ignác – Německy *Ignaz*, polsky *Ignacy*, rusky *Ignatij* či latinsky *Ignatius* je jméno vycházející z latinského *Egnatius* (samnitský vojevůdce). Význam není zcela jasný. Je možné, že se pojí s latinským *agnatus* „později zrozený“ či *cognatus* „příbuzný“. Existuje i ženská podoba: *Ignácie*.

Jakub – Původem hebrejské jméno *Jahaqóbh* vychází z označení pro patu (*háqébh*), jelikož se Jákob, syn Izáka a Rebeky, při narození držel svého prvorozeného bratra za patu. Jméno mohlo také pravděpodobně vzniknout zkrácením *Ja'akob-ei*, které znamená „at' Bůh chrání“. Jiný původ odráží novozákonního apoštola Jakuba ve tvarech francouzských *Jacques*, anglicky *James* a *Jack*, španělsky *Jaime*, rusky *Jakov*, maďarsky *Jakab*.

Jan – Latinská a řecká podoba jména *Jan*, *Joannes* a *Ióannés*, má svůj základ v hebrejském jménu *Jochánán* „Bůh je milostivý“. Anglická varianta je *John*, italská *Giovanni*, ruská *Ivan* a maďarská *János*. Ženský tvar může být *Jana* i *Johanna*. Z francouzského slangového označení *Žán* vzniklo ženské jméno *Žaneta*. Z německého domácího oslovení *Hans* vznikla česká obdoba *Honza* (starší podoba byla *Hanuš*).

Jaroslav – Jedná se o velmi staré slovanské jméno, můžeme se s ním setkat již ve staroslověnských textech. Má blízko ke jménu *Jaromír*, jelikož jejich první složka vychází ze stejného základu a znamená „prudký či vznětlivý“ (podobný význam má ruské slovo *jaryj*). Domácké formy vycházející z této první složky jsou například *Jarda*, *Jarek* či *Jára*. Druhá část jména – *slav* – znamená „slavný svou silou“. Ženský ekvivalent tohoto jména – *Jaroslava* – se vyskytuje jen v češtině, slovenštině, ruštině a polštině.

Josef – Anglicky *Joseph*, italsky *Giuseppe*, španělsky *José*, chorvátsky *Joža* a arabsky *Jusuf*. Od anglického a francouzského ženského jména *Josephine* vznikla *Josefa*, *Josefina*. Vychází z hebrejského *Jóséph*, které vyjadřovalo buď přídavné jméno „přidávající“ nebo slovesný tvar „bude přidávat/pokračovat“. Domáckí varianta *Pepa*, *Pepek* či *Pepík* má kořeny v italské podobě jména, kdy se jméno *Giuseppe* zkrátilo na *Seppe* a to se postupem času proměnilo připodobněním slabik v *Beppe*. Mezi další domácká oslovení patří například *Jožka* nebo *Jožin*.

Karel – Objevují se tvary v angličtině *Charles*, v italštině *Carlo*, ve slovenštině *Karol* či ve španělštině *Carlos*. Jméno lze zkrátit i na *Caroli* (latinská *Vita Caroli*). Původně pochází toto jméno z germánského apelativa **karlaz*, což znamenalo „muž“ či „chlap“, avšak u něj došlo k podobnému posunu významu jako u jména *Caesar*, které nabylo významu „císař“. V tomto případě šlo o osobu franckého krále, Karla Velikého; antroponymum se stalo také apelvativem ve významu „král“ nebo „panovník“ → česky *král*, jihoslovansky *kralj*, polsky *król*. Vznikly také ženské varianty jména: *Karla* nebo *Karolína*.

Lajola – Ve vodňanském vzorku v roce 1856 bylo dáno jako druhé jméno ve spojení s křestním jménem *Ignác*, z toho lze usuzovat, že dítě bylo pojmenováno podle zakladatele jezuitského řádu Ignáce z Loyoly a došlo k hláskové změně *o > a*.

Leopold – Původní staroněmecká podoba byla *Liutpald* či *Liutbald*, kde je v první části znatelné dnešní německé *Leute* „lidé“ a v části druhé *bald* bývalo používáno ve významu „rychlý“, „statečný“. Domácky jsou Leopoldové nazýváni *Polda*, *Poldík*. Existuje i ženská varianta jména *Leopoldina*, ale u nás bylo využíváno spíše jméno *Leopolda*.

Lukáš – Jedná se o jméno biblické (svatý Lukáš byl jedním ze čtyř evangelistů) a má latinský původ. Vzniklo totiž zkrácením latinského *Lucanus* („z Lukanie pocházející“). Podoby v jiných jazycích jsou podobně znějící: maďarsky *Lukács*, německy *Lukas*, anglicky *Luke*, francouzsky *Luc*.

Matěj – Jedná se o jinou podobu jména Matyáš. Původní hebrejské jméno *Mattijáh* (nezkráceně *Mattith-jáh*) mělo význam „dar boží“. Stejný původ má i jméno *Matouš* (jeden z evangelistů) – řečtina totiž prepisovala jméno buď velmi přesně: *Matthías*, nebo si jméno upravila jiným zakončením: *Matthaios*. Latina jméno prepisovala jako *Mathaeus*, odtud vzniká *Matěj* i *Matůš* při ponechání koncovky *-us*. Dnes můžeme v cizích jazycích najít tvary jako například *Mattia* v italštině, *Matia* ve španělštině, či v holandštině a němčině *Matthias*.

Serafin – Ve vodňanském vzorku opět druhé jméno za prvním křestním; je odrazem latinského *Serafinus* ve významu „planoucí“. Jedná se o ojedinělé jméno, které má ještě vzácnější ženskou podobu *Serafina*.

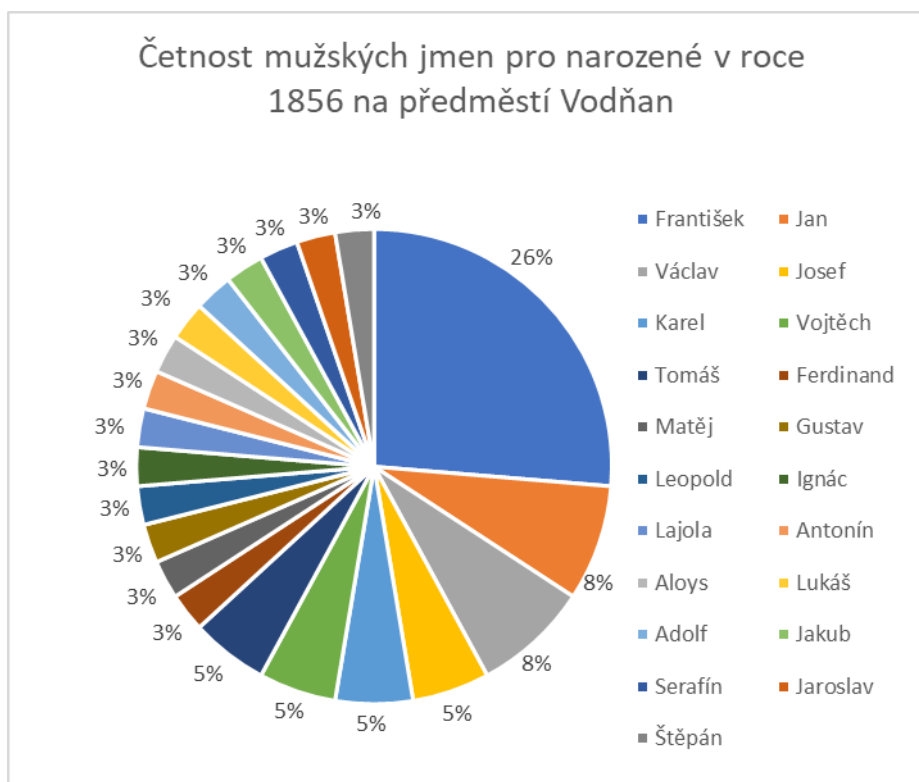
Štěpán – Jméno s řeckými kořeny – v řečtině je *Stephanos* označení pro věnec, který byl dáván vítězům. V cizích jazycích nalezneme podoby jako *István* (maďarština), *Steffen* (dánština), *Stephen* (angličtina) či *Estévan* (španělština). Ženský protějšek je v češtině *Štěpánka*, která má zdvojnásobný tvar

stejně jako *Étiennette* ve francouzštině (oproti například anglickému a německému *Stephanie* či slovenskému *Štefánia*).

Tomáš – Biblické jméno jednoho z apoštolů vychází ze syrského označení pro „dvojče“ *teómá*. Existuje i ojedinělá ženská varianta: *Tomáška*. V cizích jazycích vypadá jméno obdobně: anglicky a francouzsky *Thomas*, maďarsky *Tamás*, až na ruštinu, kde byla původní hláska *t* nahrazena *f*: *Foma*.

Václav – Svatý Václav je patronem českých zemí a české státnosti. Pračeské *Vęceslav* bylo přepisem latinizováno na *Venceslaus*. Základ jména tvoří praslovanské *větje* znamenající „více“ a k němu je připojené *-slav* „slavný“, tedy „více slavný“. Mnoho jmen utvořených od slova *větje* není – například *Vacemil*, *Vacerád* nebo polské *Więcemira* jsou vzácná. Z domácích tvarů jsou nejčastější *Véna*, *Venda*, *Venouš*, *Váša*, *Vášek*, *Vašíček*. Dívčí protějšek k tomuto jménu je *Václava*.

Vojtěch – Jméno nese význam „útěcha vojska“. Domácká podoba je *Vojta*, ale kupříkladu na Slovensku je domácí varianta tohoto jména *Belo* či *Belko*, což vychází z maďarského *Béla*, ve kterém můžeme nalézt německé jméno *Adalbert*, které je považováno za jméno rovnocenné jménu *Vojtěch*. Tato dvě jména jsou historicky spojena biřmováním svatého Vojtěcha, které prováděl biskup Adalbert. Ženská forma jména Vojtěch je *Vojtěška*.

Ze vzorku mužských jmen vyplývá, že nejfrekventovanějším jménem je barokní jméno *František*, za ním následují jména *Jan*, *Václav*, *Josef*, *Karel*, *Vojtěch*. Jména můžeme rozdělit do následujících skupin:

jména biblická: *Jan*, *Josef*, *Tomáš*, *Jakub*, *Matěj*;

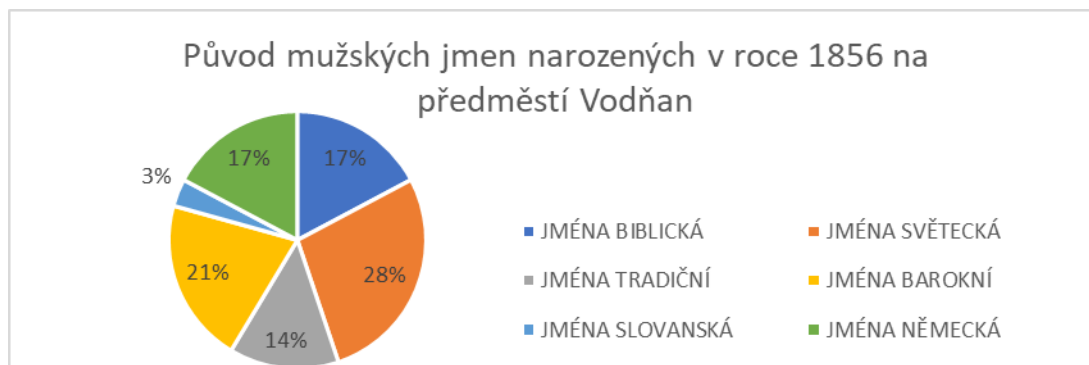
jména světecká: *Antonín*, *František*, *Karel*, *Ignác*, *Lukáš*, *Serafín* (druhé jméno), *Štěpán*, *Václav*, *Vojtěch*, *Jaroslav*;

jména tradiční: *Jan*, *Josef*, *Václav*, *Jakub*;

jména barokní: *František*, *Karel*, *Josef*, *Antonín*, *Lajola* (druhé jméno);

jména slovanská: *Jaroslav*;

jména německá: *Ferdinand*, *Gustav*, *Leopold*, *Adolf*, *Aloys*.

Ve výzkumu převažují jména odkazující k Bibli (*Jan, Josef, Tomáš, Jakub, Matěj*) a liturgii (*Antonín, František, Karel, Ignác, Lukáš, Serafín, Štěpán, Václav, Vojtěch, Jaroslav*). Některá mužská jména se nově objevují v barokní době jako *Josef, František, Karel* a *Antonín*. Jejich četnost souvisí s kanonizací nových svatých (Karel Boromejský – 1810, Ignác z Loyoly a Terezie – 1822, František Xaverský – 1623, František Saleský – 1665, František Borgia – 1671, Jan Nepomucký – 1729, Antonín Paduánský),⁶⁶ některá byla tvořena ze dvou křestních jmen: *František Serafín, Jan Jakub, Jan Nepomuk* (dvakrát), *Ignác Lajola, Vojtěch František*. Z celkového počtu 40 chlapců zaujímají dvoujmenná pojmenování 15 %. Jedná se o jména barokní a liturgická. Objevují se jména odkazující k habsburskému císařskému dvoru (*Ferdinand, Leopold*), jež mají spolu s dalšími německý původ (*Ferdinand, Gustav, Leopold, Adolf, Aloys*). Rodiče chlapců s německým jménem ve vzorku antroponym neměli německá příjmení, takže jejich motivace k volbě jména nijak nesouvisela s jazykovou orientací či preferencemi jazykovými. Tradiční jména (*Jan, Josef, Václav, Jakub*) si nadále udržují oblibu, ale slovanská jména (*Jaroslav*) ustupují.

Vzhledem k zemědělskému osídlení předměstí Vodňan lze očekávat také mezi mužskými jmény převahu venkovských jmen. Jako tradičně venkovská jména mužská uvádí Šmilauer⁶⁷ stav v Dobrušce v letech 1751–1800 *Josef, Jan, František, Václav, Antonín*. V roce 1859 v Praze Šmilauer opět uvádí stejné pořadí jmen. Bakalářská práce Tiché, vycházející z literárních děl Pittnerové, zaznamenává následující pořadí: *Jan, Josef, František, Václav, Jakub, Vojtěch*. Na Novorychnovsku uvádí Skořepová pořadí jmen v letech 1850–1859 *Josef, Jan, František, Václav, Antonín*.⁶⁸ Pořadí jmen v našem výzkumu z hlediska četnosti bylo: *František, Jan, Václav, Josef, Karel*. Lze tedy konstatovat, že jména *František, Jan, Václav, Josef* se objevují ve všech studiích a jedná se o jména tradiční, nijak nevybočující z nabídky antroponym pro venkovské obyvatelstvo. Na

⁶⁶ KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha. 1974. s. 21.

⁶⁷ ŠMILAUER, Vladimír: Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 22.

⁶⁸ SKOŘEPOVÁ, Markéta. Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století, s. 12.

šesté místo se ve výzkumu zařadilo jméno *Karel*, které Tichá⁶⁹ řadí mezi jména městská, dokonce v jejím výzkumu stojí *Karel* na prvním místě mezi jmény dominujícími městskému prostředí. Možné sepětí vodňanského předměstí s ohrazeným centrem města mohlo pomoci antroponymu *Karel* k častějšímu používání na předměstí.

Zajímavostí matričního výzkumu je zjištění, že v prosinci 1856 se narodil potomek – vnuk loutkoherce Matěje Kopeckého z Mirotic jménem František Kopecký. Loutkoherecká dynastie Kopeckých se na svých hereckých štacích pohybovala v regionu Strakonicka, Písecka a Příbramska. Někteří potomci tohoto rodu se narodili v blízkosti Vodňan, například v Záblatíčku (dříve Malé Záblatí), Vitčích, Kolodějích nad Lužnicí, Čičenicích, Heřmani a následně se sňatkem spojili s rodinou loutkoherců Dubských z Týna nad Vltavou. Tato data byla odhalena při pátrání po potomcích rodiny.⁷⁰ Bylo zjištěno, že Františkův dědeček Matěj Kopecký, zakladatel celé dynastie, zemřel u svého syna Antona Kopeckého, otce našeho Františka Kopeckého, v Přečíně u Vacova v roce 1847, který se loutkoherectví věnoval. Pohádkové postavy čerta, hloupého Honzy, Kašpárka jsou tak spojené i s regionem Vodňanska. V létě zkoumaného roku 1856 ve Vodňanech působila také kočovná společnost vedená Josefem Kajetánem Tylem, který zde již nebyl schopen vystupovat pro postupující nemoc, a následně byl odvezen do Plzně, kde v červenci 1856 umírá. Umělci z rodiny Kopeckých se mohli toho léta 1856 setkávat s J. K. Tylem, neboť bydleli na vodňanském náměstí v sousedících domech.⁷¹

Mezi mužskými antroponymy zkoumaného vzorku se v roce 1856 nijak výrazně neprojevila snaha českého obyvatelstva dávat svým dětem vlastenecká a národní jména s ohledem na vlnu národního obrození v průběhu 19. století. Jméno *Václav* a *Vojtěch* se používalo s vysokou frekvencí i v minulých obdobích, takže nelze s jistotou říci, zda jejich výskyt v našem vzorku byl ovlivněn národnostní emancipací českého obyvatelstva. Kdyby tomu tak bylo, pak by jméno *Jaroslav* zaznamenalo větší využití, popřípadě další jména s příponami *-slav*, *-mír*.

⁶⁹ TICHÁ, Jana. *Dílo Vlasty Pittnerové jako svědectví o pojmenovacích zvyklostech 19. století; křestní jména* [online]. Brno, 2010, s. 24 [cit. 2024-03-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/groct/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana PLESKALOVÁ.

⁷⁰ RODOKMEN: KOPECKÝ. *RABEK.cz* [online]. [cit. 2024-04-13]. Dostupné z: <https://www.rabek.cz/cs/nalezena-prijmeni-v-matrikach.html?prijmeni=kopecky>

⁷¹ MOSTECKÝ, Václav. *Dějiny bývalého královského města Vodňan, III. díl*, 1940, Praha, Zemědělská knihtiskárna, s. 183–186.

4.2.2. Ženská křestní jména

Stejně jako u mužských jmen jsem i zde primárně pracovala s *Průvodcem našimi jmény* od Františka Kopečného, který je místy doplněn i o jiné výklady z jiných zdrojů, jež jsou citovány.

Aloysie – je ženská forma mužského jména *Alois*. Domácky *Lojza* či *Lojzka*, *Lojzička*, *Lojzinka*. Jméno pravděpodobně vzniklo ze starého francouzského jména *Louis*, které nosili i mnozí francouzští panovníci. Během bojů se Saracény, kterých se mnoho Ludvíků účastnilo, se ke jménu připojil arabský člen *al* (ten) a nechal tak vzniknout novému tvaru jména, a to *Aloisius* („tento Ludvík“). Další interpretace původu tohoto jména hovoří o tom, že se jedná o latinizovanou formu jména *Alwîsi*, které znamená „celý moudrý“. A ještě jsou i jiné výklady.

Alžběta – Jméno bývá v mnoha jazycích zkracováno, tvoří se jak ze začátku jména: německy *Else*, rusky *Eliza*, maďarsky *Erzsi*, tak z druhé a třetí slabiky: ruské *Líza*, české *Líza*. Z konce slova vzniklo: české *Běta*, francouzské *Babet*. Řecká forma jména odkazuje k jedné z Áronových manželek a matce Jana Křtitele *Elíšewah* („můj Bůh je přísaha“).

Anežka – Řecké jméno (*h*)*agnós* nese význam „čistý, neposkvrněný“. Německá, anglická a latinská podoba tohoto jména je *Agnes*, maďarská *Ágnes* a španělská *Inez*. Česká nářeční domácí forma může být *Aneša*, ale je vnímána jako hrubší.

Anna – Jméno matky Panny Marie. Hebrejsky *Channá(h)* znamená „milost“. Napříč jazyky se podoba jména nijak zvlášť nemění: v němčině, češtině, ruštině či maďarštině *Anna*, anglicky *Anne* a španělsky *Ana*. Všude existují domácí podoby: české *Anča*, *Anči*, *Anička*, *Anda*, *Andula*, *Anka*, ruské *Aňa* *Aňuša*, anglické *Nan*, *Nanny* a francouzské *Annette*. Od tohoto jména vznikla i jména odvozená začínající na *H*- jako například *Hana*.

Bohumíra – Jméno pochází z mužského jména *Bohumír*, původně ze srbocharvátského a bulharského *Bogomira*, je odrazem německého jména *Gottfried*. Slovanské *mirъ* znamená „mír“, ale i „svět“.

Cecílie – Pochází z latinského slova *caecilius*, což je deminutivum adjektiva „slepý“ (*caecus*). V angličtině má jméno tvar *Cecilia* (*Cecily*, *Cicely*), ve francouzštině *Cécile*. Mužský protějšek tohoto jména je v angličtině *Cecil*. *Cecílie* je patronka hudebníků.

Emilie – Toto jméno je ženská podoba jména Emil, které vychází z latinského základu *Aemilius*, což znamená „soupeřící“. Emilie bývá domácky zkracována na *Mílu* a její varianty v jiných jazycích jsou: francouzsky *Émilie*, anglicky *Emilia*, případně *Emily*.

Filipina – Vychází z mužského jména *Filip*, francouzsky *Philippe*, rusky *Filipp*, německy *Philipp*. Původem se jedná o jméno řecké a jeho význam odkazuje k „milovníku koní“ (*filein* „mít v oblibě, milovat“ a *hippos* „kůň“). Ženská varianta tohoto jména se používala jen zřídka.

Johanna – Ženská varianta jména *Johan* (*Johanes*), česky *Jan*. Původ slova odkazuje k hebrejskému *Jochánán*, což znamená „Bůh je milostivý“ (první složkou je zkrácené jméno Jahve „Bůh“). Z podobného základu jsou i jména Anna a Hana (hebrejské *Chánán* „smilovat se“). V němčině se užívala podoba *Johanna*, francouzsky *Jeanne*, anglicky *Jane*, maďarsky *Janka*.

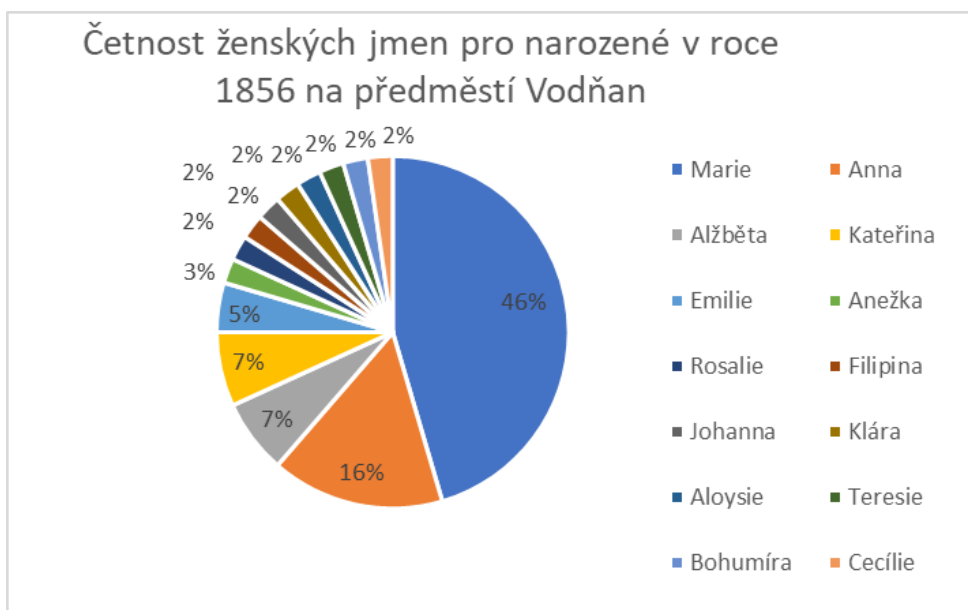
Kateřina – Velice oblíbené dívčí jméno je původem řecké *Aikateriné*. Později se dostává do latinského jazyka – *Ecatarina*. Základem je řecké slovo *katharos* „čistý“, *aeikathará* „vždy čistá“. Kromě této varianty jména existovala i podoba *Haikateriné/Hekateriné*, což může být femininum od slova *hekateros* „ten, kdo loví daleko“. V češtině jsou domácími variantami například *Katka*, *Kačenka*, *Katynka*, *Katuška* nebo *Káťa*. Dnes již málo užívané podoby jsou *Katruše* a *Katrina*. Kateřina je také patronkou filozofů.

Klára – německy *Klara*, italsky *Chiara*, francouzsky *Claire*, anglicky *Clare*, je biblické jméno odvozené od latinského slova *clarus* „jasný“. Historicky se jednalo o zakladatelku ženské odnože františkánů, nazývané klarisky.

Marie – Původ jména Marie je pravděpodobně egyptský, mnoho egyptských jmen je totiž utvořeno od základu *mry(t)*, který znamená *milovaný*. Jméno pro ženu, jež je milována bohem Jahvem, by tedy mohla být *mry-ja(m)*. Také v aramejštině existovalo jméno *Marjam*, které vycházelo z *mar(a)* /*mary* „pán“ a bylo vnímáno ve významu „paní“. Dalším pěkným výkladem tohoto jména je, že jméno pochází z latinského označení pro „kapku moře“ *stillamaris*. Má mnoho domácích podob, jak neutrálních či kladně expresivně zabarvených jako například: *Máňa*, *Manka*, *Maruška*, *Márinka*, *Mařenka*, tak hrubších: *Mařena*, *Maryša*, *Maruša*, *Marina*, *Mařa* (na Moravě neutrální).

Rosalie – Toto jméno má více grafických podob: *Rosalie*, *Rosálie*, *Rozálie*. Původní italské jméno má základ ve slově *rosa* „růže“, jméno *Rozálie* můžeme tedy vnímat ve významu „růžová“, podobná růži.

Teresie – Stejně jako u výše zmíněné Rosalie, tak i u jména Teresie můžeme pozorovat starší podobu *Teresie* a novější tvar s přizpůsobením výslovnosti, *Terezie*. Původ je odvozen od ostrova *Therasia*, čili se jednalo o někoho „terežského“ původu. Domácí formy jsou *Terka*, *Terinka* nebo *Rézi* (převážně na Slovensku). V němčině existuje podoba *Therese*, francouzsky *Thérèse*, anglicky *Theresa*, *Teresa*.

Výběr křestního jména byl významně ovlivněn církevními předpisy a přístupem jednotlivých kněží. Tridentský koncil (1545–1563) zakázal udílení jmen mimo římské martyrologium, pastorační příručky varovaly před nekřesťanskými jmény. Na konci 19. století se již začínají objevovat první světské snahy křtít moderními nebo módními jmény. V roce 1856 ještě žijí představitelé národního obrození, kteří se podíleli na záchraně českého jazyka, na uvědomění si slovanství českého etnika, ale v antroponymickém materiálu matriky z daného roku se zcela jasně odráží barokní doba a s tím také přetrvávající motivace lidí k pojmenovávání svých potomků podle kultu Panny Marie a sv. Josefa, podle kanonizovaných svatých a podle přetrvávající tradice určitých jmen. Dal by se očekávat nárůst jmen slovanských, ale tak tomu není. Jazykový materiál lze roztrždit do následujících skupin:

jména biblická: *Marie, Anna, Alžběta;*

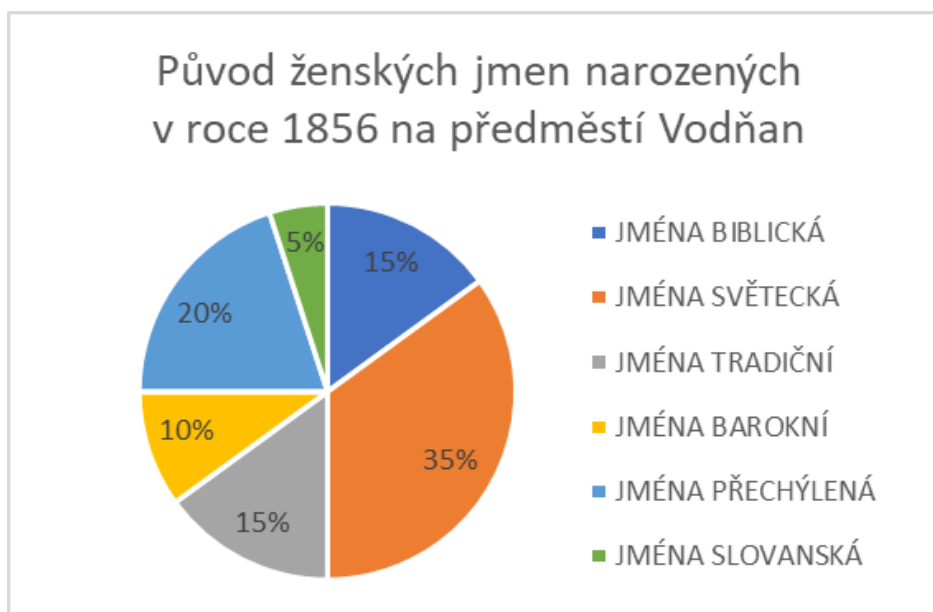
jména světecká: *Anežka, Johanna, Kateřina, Klára, Cecilie, Rosalie, Terezie;*

jména tradiční: *Anežka, Johanna, Kateřina;*

jména barokní: *Marie, Klára, Terezie;*

jména přechýlená: *Filipina, Aloysie, Bohumíra, Emilie, Johanna;*

jména slovanská: *Bohumíra.*

Je patrné, že převládají jména související s náboženským pohledem na svět (*Marie, Anna, Alžběta*). Člověk hledá své jisté místo ve světě, který se začíná v polovině 19. století měnit, a potřebuje ukotvit svou existenci. Barokní odkaz doby nevyprchal a lidé inklinují ke jménům známým z Bible, ke jménům svatých (*Anežka, Johanna, Kateřina, Klára, Cecilie, Rosalie, Terezie*), jejichž příběhy znali z liturgických textů a jejichž ochrany se dovolávali tím, že pojmenovali své děti jménem svatého. Jistou roli v tom hrála také tradice jmen (*Anežka, Johanna, Kateřina*), která se osvědčila v minulosti a nevybočovala z ustálených zvyků. Celkový podíl jmen souvisejících s římskokatolickým náboženstvím je 75 %. Ženy dostávají také přechýlená jména (*Filipina, Aloysie, Bohumíra, Emilie*) a jména složená ze dvou jmen (*Anna Maria, Marie Emilie, Emilie Aloysie*). Dvě křestní jména si od 16. století oblíbila šlechta a postupně je používá také měšťanstvo, úřednictvo i poddaní.⁷² Nositel jména měl více náboženských patronů a svým jménem uctil více příbuzných a kmotrů. Ve zkoumaném roce se vyskytují pouze 3 děvčata s více jmény, 42 dívek dostalo jen jedno jméno.

Slovanská jména jsou nečetná (*Bohumíra*), jejich oblibě nepomohlo ani národní obrození. Z výzkumu vyplynuly jako nejčastější jména *Marie, Anna, Alžběta* a *Kateřina*, což odpovídá výzkumu v Dobrušce v letech 1751–1800, jak uvádí Šmilauer⁷³ a zároveň výzkumu matrik na Vysočině v obci

⁷² ŠMILAUER, Vladimír: Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 23.

⁷³ ŠMILAUER, Vladimír: Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha, 1974, s. 23.

Nový Rychnov mezi roky 1800–1899.⁷⁴ Žádné nezvyklé jméno se ve vodňanském vzorku ženských jmen neobjevilo.

V roce 1846 žilo ve Vodňanech podle katastrálních dokladů 3001 obyvatel v 707 domácnostech, které dokládá Václav Mostecký.⁷⁵ Zemědělskou činností se živilo 316 domácností a řemeslnou činností 225 domácností, dalších 129 rodin bylo zemědělsko-řemeslných. Osídlení vodňanského předměstí bylo patrně v režii hlavně zemědělsky orientovaných rodin, jejich počet v celém katastru převládá. Z těchto dat lze usuzovat na venkovský původ zdejšího osídlení. S tím do jisté míry koresponduje převaha venkovských jmen u nově narozených dívek. Venkovská jména inklinují ke stereotypnosti, tradici a neobjevují se jména nová, módní. Ve zkoumaném vzorku antroponym početně převažují jména *Marie, Anna, Alžběta, Kateřina a Emilie*. Podobné pořadí jmen (*Anna, Marie, Barbora, Kateřina, Terezie*) v dané době 1859 uvádí Šmilauer⁷⁶ a bakalářská práce Jany Tiché zaměřená na jména v díle Vlasty Pittnerové uvádí mezi nejčastějšími venkovskými jmény *Marie, Anna, Kateřina a Františka*.⁷⁷ Na Novorychnovsku dominovala jména *Marie, Anna, Josefa a Kateřina*.⁷⁸ Ze srovnání vyplývá, že jména *Marie, Anna, Kateřina* jsou jmény tradičními, která se objevují ve velké míře u venkovského obyvatelstva, tedy také na předměstí města Vodňany. Jména *Marie* a *Anna* si držela popularitu po celé 19. století. Církevních svátků Panny Marie bylo v kalendáři hned několik, od doby barokní frekvence jména hodně posílila i vlivem pěstovaného kultu Panny Marie. Jméno bylo posvátné a jako křestní se začalo dávat až od konce 12. století, ale vždy v jiné podobě, např. stč. *Mařie, Maří, Mařka, Manka, Machna*, teprve mnohem později se začalo dávat ve tvaru *Marie*.⁷⁹ V našem výzkumném vzorku se na třetím místě umístila *Alžběta* a na pátém místě *Emilie*. Šmilauer uvádí jen prvních pět jmen v pořadí četnosti výskytu a zde tato jména nefigurují. Tiché počítá se jménem *Alžběta* mezi venkovskými jmény, ale až na osmém místě. Jméno *Emilie* ani jedna práce neuvádí. Můžeme se jen domnívat, že toto jméno prosakuje mezi převážně venkovské obyvatelstvo na základě motivace pojmenovat dívku po mužském předkovi a použít přechýlený tvar jména, nebo pomoci dítěti dostat se mezi vyšší společenskou skupinu volbou měšťanského jména. V tomto případě se jednalo o druhou možnost, neboť otcové *Emilii* pracovali jako četník, pomocník finanční strážce a dědové byli jeden správce šlechtického panství a druhý člen

⁷⁴ SKOŘEPOVÁ, Markéta, Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století, s. 11.

⁷⁵ MOSTECKÝ, Václav: *Dějiny bývalého královského města Vodňan, III. Díl*. Praha, 1940, s. 175–178.

⁷⁶ ŠMILAUER, Vladimír: Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 26.

⁷⁷ TICHÁ, Jana. *Dílo Vlasty Pittnerové jako svědectví o pojmenovacích zvyklostech 19. století; křestní jména* [online]. Brno, 2010, s. 29. [cit. 2024-03-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/groct/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana PLESKALOVÁ.

⁷⁸ SKOŘEPOVÁ, Markéta, Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století, s. 12.

⁷⁹ ŠMILAUER, Vladimír: Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha, 1974, s. 18; Kopečný, tamtéž, s. 145.

finanční stráž. *Emilie* v našem případě měly ambice být měšťankami. U jména *Filipína* se podobná motivace k pojmenování neobjevila, neboť rodiče byli domkáři a sedláci.

Mezi ženskými antroponymy zkoumaného vzorku se v roce 1856 nijak výrazně neprojevila vlastenecká snaha pojmenovat dívky slovanskými či národními jmény. Výjimkou je antroponymum *Bohumíra* a *Anežka*. Jméno *Anežka* se objevuje v českém prostředí od středověku, odkazuje k české princezně a abatysi Anežce České (Anežka Přemyslovna), jejíž řeholnictví a zásluhy o založení kláštera byly příkladné. K jejímu blahoslavení došlo až v roce 1874. Jméno *Bohumíra* je slovanského původu a ve vzorku bylo zastoupeno jen 2 %. Ke stejným závěrům dochází Skořepová na Novorychnovku, také zde se nijak výrazně neobjevují jména slovanská a národní.

4.2.3. Motivace pojmenování

Důležitou roli pro pojmenování potomka hrála také motivace rodičů k pojmenování. Zde lze využít klasifikaci podle Miroslavy Knappové, která se ve své publikaci věnuje pojmenovacím motivům a ty rozděluje⁸⁰ na:

1. pojmenování na základě rodinných zvyklostí: a) pojmenování po rodičích, b) pojmenování po prarodičích, c) pojmenování po jiném příbuzném, d) pojmenování na základě jiných rodinných obyčejů, e) pojmenování na základě přání novorozencova sourozence;
2. pojmenování na základě dobové společenské obliby: a) pojmenování podle populární osobnosti, b) pojmenování podle románové, písňové postavy, c) pojmenování na základě módy, d) pojmenování na základě vlivu významných (mezi)národních událostí, e) pojmenování na základě originalnosti;
3. pojmenování na základě jazykových vlivů: a) pojmenování na základě národního (českého) charakteru jména, b) pojmenování na základě cizího charakteru jména, c) pojmenování na základě formy jména, d) pojmenování na základě zvučnosti jména, e) pojmenování na základě líbivosti;
4. pojmenování na základě individuálních podnětů: a) pojmenování na základě vzpomínky na význačný den, b) pojmenování na základě vzpomínky na památné místo, c) pojmenování podle přátel, d) pojmenování podle (děti) spolupracovníků, e) pojmenování na základě vlivu povolání, zájmů;
5. pojmenování na základě místních zvyklostí: a) pojmenování podle dítěte z blízkého okolí, b) pojmenování na základě oblíbenosti v místě bydliště, c) pojmenování podle jiného dítěte v porodnici.

⁸⁰ KNAPPOVÁ, Miroslava: *Rodné jméno v jazyce a společnosti*. Praha: Academia, 1989, s. 133.

Ve výzkumném vzorku byly vybrány jen některé motivace, pro něž byl v matričních záznamech nalezen doklad.

1. podle rodinných zvyklostí: a) po rodičích

b) po prarodičích

c) po příbuzných – kmotr/kmotra

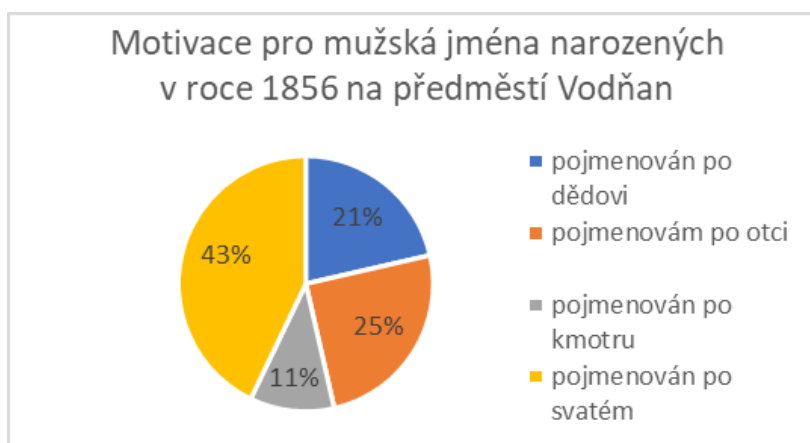
d) po světcích dle církevního kalendáře

2. podle jazykových vlivů: a) jména německá

b) jména slovanská

c) jména ostatní (latinská, hebrejská...)

4.2.4. Vyhodnocení mužských křestních jmen

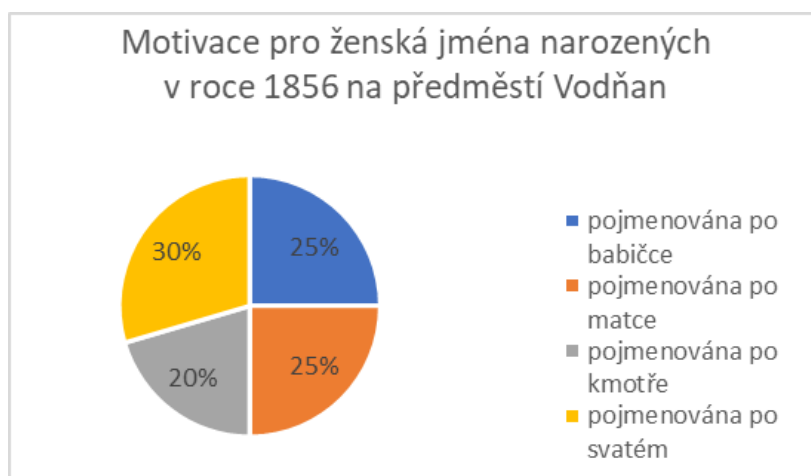

Jako nepřehlédnutelný rys matričních záznamů staršího období uvádí Markéta Skořepová ve svém eseji *Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století* kumulaci udílených křestních jmen v době svátku toho kterého patrona. V běžné mluvě se pro tento jev zažilo označení, že si dítě jméno „přineslo“. Někteří autoři (František Jílek) dokládají to, že starší sourozenci dostávali jména po kmotrech a po předcích a mladší sourozenci si jméno měli „přinášet“.⁸¹ Pojmenování podle kalendáře bylo po celé 19. století časté jak na Novorychnovsku, tak ve Vodňanech, jak dokumentuje předložený graf. Přesto je z grafu patrné, že rodiče při výběru jména chlapce dávají přednost pojmenování po blízkých členech rodiny, po otci, dědu, kmotrovi. V našem výzkumu se jedná o 57 % nadvládu rodové motivace nad církevním patronem (43 %). Skořepová uvádí 25 % rodičů rozhodnutých pojmenovat chlapce podle církevního patrona. Zároveň zmiňuje, že rodové předávání jména převažuje v mužské linii.⁸²

⁸¹ SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století*, s. 13.

⁸² SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století*, s. 14.

4.2.5. Vyhodnocení ženských křestních jmen

Z výzkumu motivace u pojmenování dívek vyplývá, že rodiče při křtu dávají dívkám primárně jména po svých předcích. Stejnou měrou jsou zastoupená jména po matce, babičce, následuje pojmenování po kmotře. Pokud nebyla dívka pojmenovaná po nikom v rámci rodiny, dalším motivačním kritériem, s nímž jsme pracovali, byla motivace pojmenovat dívku po církevním patronovi. Více než jedna čtvrtina pojmenovaných dívek si odnesla jméno po církevní patronce podle církevního kalendáře. K téměř stejným výsledkům dochází Skořepová, v jejím vzorku antroponym se jednalo o 28 % dívek pojmenovaných podle kalendáře.⁸³ Výzkumy se shodují také v tom, že dívky ve větší míře než chlapci přijímají jméno své kmotry, u chlapců vítězí jméno po otci a dědovi. Vícejmennost se ve vzorku ženských jmen objevuje ve 3 případech (*Anna Maria, Johanna Nepomuk Marie Emilie, Emilie Aloysie*), což je poloviční zastoupení než ve vzorku mužských jmen, jedná se o 6,6 % z celkových 45 dívek. Rovněž můžeme potvrdit preferování zvyku nepojmenovávat „pozpátku“, bylo lépe mít v daném roce nejprve narozeniny a následně jmeniny. Tento zvyk se neobjevoval u všech zkoumaných vzorků, ale převažoval.

Na základě výzkumu jmen, je nutno konstatovat, že při výběru jmen svých dětí dávali rodiče na vodňanském předměstí přednost tradičním jménům jak ženským (*Marie, Anna, Alžběta, Kateřina*), tak mužským (*František, Jan, Václav, Josef, Nepomuk, Karel*). Zároveň jména jejich potomků odkazovala k Bibli, jež přinášela jistotu do jejich životů. Rovněž fakt, že se jednalo o převážně zemědělské obyvatelstvo, podtrhuje volbu rodičů nijak neexperimentovat při výběru jména a držet se tradice. Malá skupina rodičů projevila snahu vybavit dítě do života městským moderním jménem – *Karel, Emilie*. Dvojmennost se častěji vyskytuje u chlapců, ale není nijak významná. Slovanská

⁸³ SKOŘEPOVÁ, Markéta, Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století, s. 15.

jména mužská a ženská jsou zastoupena minimálně. Z hlediska motivace pojmenování rodiče volí rodovou motivaci, pojmenovávají po blízkém příbuzném. U chlapců v mužské linii převažuje rodová motivace, u dívek je nejčastější motivací pojmenovat dítě po matce a babičce.

4.3. Příjmení

U dělení příjmení jsem vycházela z publikace Dobravy Moldanové *Naše příjmení*, ze kterého jsem použila 3 základní skupiny jmen utvořených: z osobních jmen, z apelativ a jména cizí. Příjmení apelativního původu jsem dále dělila podle motivace jejich vzniku: tj. podle zaměstnání, podle vlastností fyzických a duševních, podle zvířecího motivu a rostlinného motivu, utvořených ze sloves, z místních jmen a příjmení přezdívková. Některá jména mohla být přiřazena k více skupinám, pokud mělo jméno více výkladů, ale rozhodla jsem se vždy pro jednu motivaci, aby nebyla tříštěna statistika. Kromě D. Moldanové jsem u některých příjmení pracovala i s dalšími zdroji, které jsou u daných případů citovány. Jedná se o především o Benešova *Německá příjmení u Čechů 1, 2*, se kterými jsem pracovala u jmen německého původu, u cizích jmen neněmeckého původu jsem pracovala se slovníky jazyka, ze kterého jméno pochází, u starších jmen jsem využila zdrojů z *Vokabuláře webového* (<https://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx>). Pro zjištění současné četnosti a oblastního výskytu příjmení jsem použila webovou stránku: KdeJsme (<https://www.kdejsme.cz/>).

4.3.1. Dělení příjmení

1. Česká příjmení ve Vodňanech druhé poloviny 19. století

1.1 Příjmení z osobních jmen

V této části jsem využila publikaci D. Moldanové *Naše příjmení*, ale necituji každé jméno jednotlivě, jen výjimečně u složitějšího výkladu.

Bartoš – z osobního jména *Bartoloměj*, které vzniklo z aramejského osobního jména = Tolmajův syn, oráč;

Beneš – příjmení vzniklo z osobního jména *Benedikt* ve významu blahoslavený, požehnaný nebo z osobního jména Benjamin ve významu milovaný syn;

Bláha – vzniklo z první části osobního jména *Blahoslav*, *Blahomil*;

Brom – jedná se o příjmení vzniklé z osobního jména *Olbram*, počestěné germánské Wolfram (Wolf = vlk, hraban = havran);

Brož – příjmení vzniklo z druhé části osobního jména *Ambrož* „božský“;

Bružáková – přechýlený tvar od *Bružák*, pojmenování vzniklo z konce osobního jména Ambrož = božský, stejně jako Brož; výslovnost *o > u*; přípona *-ák*;

Budínova – přechýlený tvar od *Budín*, ze staročeského osobního jména *Chotěbud*, *Budivoj*, *Budimír* ve významu budi- = povzbuzovat;

Burian – příjmení vzniklo z celého osobního jména;

Filip – vzniklo z osobního jména *Filip*, z řečtiny *filoshippos* „milovník koní“;

Franta – jedná se o příjmení vzniklé z domácí podoby osobního jména *František*, někdy možná z apelativa *franta* = veselý piják;

Havlová – přechýlený tvar od *Havel*, z osobního jména *Gallus* = obyvatel Galie, počestěno v Havel;

Hošek – příjmení je zdvojnásobením příjmení *Hoch* – to vzniklo z osobního jména Hodislav; též z apelativa *hoch* = chlapec; z německého přídavného jména *hoch* = vysoký, hrdý, vznešený;

Jareš – jméno vzniklé z první části osobních jmen začínajících *Jar* –znamenající „silný v hněvu“;

Jonáš – původem jméno hebrejského původu Jónáh “holub”. Příjmení vzniklo z celého tvaru OJ;

Karešová – přechýlený tvar od *Kareš*, obměna jména *Karel* ze staroněmeckého osobního jména Kar(a)l = svobodný muž, chlap;

Kasimir – příjmení odkazuje ke slovanskému osobnímu jménu *Kazimír* = kdo přikazuje mír, -s- v latinském tvaru;

Kilian – příjmení vzniklo z osobního jména keltského původu = mnich, malý bojovník (Moldanová, 2004, s. 83);

Klimešova – přechýlené od *Klimeš*, domácké podoby OJ Klement > *Kliment*. Cizí přípona nahrazena českou příponou -eš. Vlivem řečtiny dochází k nahrazení -e- za -i -> *Kliment*;

Kodatová – přechýlený tvar od *Kodata*, vzniklo ze střední části osobního jména Nikodem, řeckého Nikodemos = vítězství lidu; častější je varianta *Kodada*;

Kolařová – přechýlený tvar jména, vzniklo z osobního jména *Mikoláš* – to vzniklo z řeckého Nikolaos = vítězný mezi lidem; z apelativa v německém nářečí *Kulefl* = pulec;

Kouba – příjmení vzniklo z osobního jména *Jakub* = pochází z hebrejského Jahaqóbh = druhorozený;

Kříž – je příjmení vzniklé z apelativa založeného na křesťanském motivu kříže či příjmení vzniklé ze staročeského OJ *Kříž*;

Kub – je zkrácené proprium z *Jakub* (z hebrejského Jahagóbh „druhorozený“); příjmení vzniklo ze druhé části jména;

Kyrian – patrně příjmení odkazuje k osobnímu jménu *Kilián* = jedná se o keltské jméno s významem mnich, malý bojovník (Moldanová, 2004, s. 101);

Ladík – vznikl z první části osobního jména *Ladislav*, *Vladislav* ve významu „slavná vláda“; má deminutivní podobu s příponou -ík;

Maršová – přechýlené od *Mareš*, *Marš*; z OJ Marek, lat. Marcus (Moldanová, 2004, s. 115);

Maříková – přechýlený tvar od *Mařík*, vztahuje se k ženskému osobnímu jménu *Máří*; též z latinského Mauritius = pocházející z Mauretánie; může odkazovat ke jménu Martin, Marek;

Mašek – slovní základ příjmení odkazuje k osobním jménům začínajícím na Ma-: Matěj, Marek apod. *Mach* > *Mašek*;

Matouš – jedná se o českou variantu biblického OJ evangelisty. Původně z hebrejského jména Mattithjáh „dar boží“. Z tohoto jména byla utvořena i křestní jména Matěj a Matyáš;

Pechová – přechýlený tvar od *Pech*, příjmení odkazuje k osobnímu jménu Petr;

Pešetlíková – přechýlený tvar k *Pešetlík*, nejbližší tvarově jsou příjmení s kořenem Peš – *Pešek*, *Pešata* > *Pešetlík*; domácí podoba osobního jména Petr;

Petr – vzniklo z plného OJ apoštola Petra, z řeckého apelativa *petros* „skála, skálopevný“, jedná se tedy o jméno biblické;

Pícha – příjmení vzniklo z *Pécha* > *Pícha* – odvozeno z osobního jména Petr, *é* > *í*;

Pilát – příjmení vzniklo podle obrazu na domě nebo jako přezdívka jeho nositele podle Piláta Ponského v pašijových hrách; možná také podle názvu léčivé byliny;

Prokop – je odvozeno od řeckého slova *Prokópios* „prospívající, průkopník“, či od slova *Prokópos* „pohotový“;

Protiva – příjmení vzniklo ze staročeského OJ *Protivoj*, nebo z apelativa *protiva* označujícího charakter člověka, nebo může znamenat „protivník“;

Říha – příjmení odkazuje k osobnímu jménu Řehoř – řecky Grégorios = bdělý; Zkrácené *Řéha* > *Říha*;

Stach – zkrácené příjmení významem odkazuje k osobnímu jménu Stanislav; také k osobnímu jménu Eustach;

Střízek – Moldanová uvádí tvar Střížek, opět mohlo dojít k chybě v matričním zápisu, z osobního jména Stříezislav; z apelativa stříž = pták střízlík; nářeční výraz pro ptáka ostříž; rejsek; místo, kde na sebe navazují konce skruží mlýnského kola;

Svatona – nejbližší příjmení je Svatoň, Svatek – domácí podoby osobního jména Svatomír, Svatoslav;

Svěchota – jedná se o domácí podobu osobního jména *Světoslav* „světlem slavný“ a vychází ze staročeského apelativa *svět* „světlo, rada“. Zkrácený tvar *Svěch* byl obohacen o příponu *-ota*;

Šíмова – přechýlené od *Šíma* vzniklého z domácké podoby osobního jména *Šimon*;

Štěpánek – zdrobnělé příjmení vzniklo z osobního jména *Štěpán* a to z řeckého jména Stefanos = ověnčený, vítěz; v oblasti Olomoucka štěpán = křížala;

Toušek – zdrobnělina z osobního jména Matouš nebo Tuchomysl, Tuchomír; případně příjmení vzniklo z apelativa *touš* = dvě oka na kostce;

Třebonic – Moldanová je neuvádí, přípona *-ic* ukazuje, že může jít o tzv. patronymikum; otec mohl mít např. jméno Třeboňa, syn dostal příjmi *Třebonic*, z něhož se později stalo příjmení. Příjmení může být také z místního jména *Třebonice*;

Valentová – přechýlený tvar od *Valenta*, z osobního jména Valentin = kypící zdravím;

Vaněk – odvozeno z domácké podoby osobního jména Václav (*Váňa* > *Vaněk*);

Vávrová – přechýlený tvar od *Vávra*, z osobního jména Vavřinec a toto z latinského osobního jména Laurentius = z města Laurenta; vavřínem ověnčený;

Vavruška – vytvořeno zdrobněním zkráceného jména *Vávra*; *Vávra* > *Vavruš* > *Vavruška*, které vzniklo z osobního jména Vavřinec (z latinského Laurentius „vavřínem ověnčený“);

Vondris – příjmení vzniklo z osobního jména *Ondřej* – to z řeckého Andreas = statný, odvážný, mužný; má protetické *v-* a příponu *-ys*, zde variantu *-is*.

1.2 Příjmení z apelativ

Kromě publikace D. Moldanové využívám i *Vokabulář webový* a jeho slovníky, které zkratkou cituji.

a) podle zaměstnání a podle nástrojů či výrobků

Bečvář – z apelativa *bečvář* = řemeslník vyrábějící bečky, bednář;

Bednář – příjmení vzniklé podle zaměstnání, které člověk provozoval;

Císař – z latinského titulu *Caesar*; pochází od Gaia Julia Caesara, přezdívka člověku, který se podobal císaři chováním, někdy ironická přezdívka; již staročeské *ciesar*, *Ciesar* (ESSČ)⁸⁴;

Dvořák – pojmenování vzniklo z apelativa *dvořák* ve významu svobodník, velký sedlák, hospodář velké usedlosti, dříve také dvorský služebník;

Faktor – příjmení vzniklo z latinského apelativa *factor* = původně zástupce cizího kupce;

Hájek – jedná se o příjmení, které vychází z apelativa *háj* (lesík), nebo *hájek*, což bylo označení pro pastýře koní;

Kabát – příjmení vzniklo z apelativa označujícího část oděvu; mohlo jít i o výrobce kabátů;

Kamen – vzniklé z apelativa. Dalšími podobami jsou *Kamínek* či *Kamenář*; možná pracoval s kamenem;

Kolář – příjmení vzniklo z apelativa; označovalo člověka, který se zabýval kolářským řemeslem;

Konvičková – přechýlený tvar z *Konvička*, označení pro výrobce konví a konvic nebo jako ironická přezdívka pro pijana;

Kovalík – zdrobnělé příjmení odkazuje k lašskému a valašskému nářečí = kovář;

Král – příjmení pochází z apelativa *král*, to pak z vlastního jména Karl > kral = vznešený, titul panovnické hodnosti; často ironická přezdívka;

Krejčí – pojmenování vzniklo na základě vykonávané profese krejčího. Původně krejčí „obchodník se sukem“: krájel je z kusu;

Kropáček – zdrobnělina od kropáč = nádoba ke kropení; možná výrobce;

⁸⁴ Dostupné z <http://vokabular.ujc.cas.cz> (citován stav ze dne 26. 4. 2024).

Lovčí – příjmení označovalo profesi správce honitby (lovu i lesa) a představeného lovců (ESSČ)⁸⁵;

Plachta – odkazuje na apelativum plachta = hrubé plátno, loktuše na trávu, též je možné, že bylo odvozeno od adjektiva plach(ý);

Popelová – přechýlený tvar od *Popel*; vzniklo z apelativa popel, cenné suroviny pro výrobu skla;

Princ – příjmení vzniklo z apelativa *princ* = šlechtický titul, nebo z apelativa *lehrprinc* = učební mistr, principál;

Profant – příjmení odkazuje ke staročeskému apelativu *profant* = proviant, zásoba potravin na cestu;

Procházková – přechýlené od *Procházka*; vzniklo z apelativa = přeneseně řezník, který prochází vesnicemi, aby nakoupil dobytek; také vandrovní tovaryš; zahaleč;

Punčochář – příjmení vzniklé z apelativa označujícího výrobce punčoch;

Slad – může být podle řemesla, a to podle produktu, s nímž řemeslník (sladovník, sládek) pracoval. Moldanová je neuvádí, patrně „výrobce sladu“, *Sládek* „vedoucí výroby v pivovaru“, *Sladkovský* byl „tovaryš v pivovaru“, *slad* „naklíčené a usušené zrna pro výrobu piva“;

Soukup – příjmení z apelativa *soukup* = překupník, kdo spolu s někým něco koupil; dohazovač, donašeč, svědek;

Svobodová – přechýlené od *Svoboda*, z apelativa svoboda = svobodná selská živnost; nevázanost; útočiště, výsada; také z místního jména;

Ševcová – přechýlený tvar od *Ševc*, *Švec*, pohyblivé -e- při skloňování, vzniklo z apelativa *švec* = zaměstnání; také ryba ježdík a lín; přeneseně rychle se pohybující člověk;

Škopková – přechýlený tvar od *Škopek*, vzniklo z apelativa *škop* = dřevěná nádoba, škopek.

⁸⁵Dostupné z <http://vokabular.ujc.cas.cz> (citován stav ze dne 17. 3. 2024).

b) podle vlastností fyzických a duševních a podle jiných vlastností

Bakulová – přechýlený tvar příjmení, vzniklo z apelativa *bakule*, 1. expresivně koule, kulovitý tvar; 2. regionálně, na Moravě, boule, zduřenina, opuchlina (ASSČ)⁸⁶; přezdívka pro otlého člověka;

Bělohlávek – základem příjmení je složené adjektivum *bělohlavý* vzniklé ze spojení *bílá hlava*. Příjmení patrně vzniklo metaforicky, „člověk s bílou hlavou, světlomasý“ – *Bělohlav* a následně derivací deminutivum *Bělohlávek*;

Černá – přechýlený tvar, jméno vzniklé z přídavného jména *černý*, popřípadě apelativum *černák* označovalo černocho;

Holátová – přechýlený tvar od *Holát*, příjmení pochází ze jmenného tvaru přídavného jména *holý* ve významu *lysý, bezvousý*, ale také *chudý*;

Holatová – přechýlený tvar od *Holata*, příjmení pochází ze jmenného tvaru přídavného jména *holý* ve významu *lysý, bezvousý*, ale také *chudý*;

Churanová – přechýlený tvar, vzniklo z přídavného jména *chur(av)ý*;

Kosmatová – přechýlený tvar od *Kosmata*, příjmení má několik významů, odkazuje k přídavnému jménu *kosmatý* = *chlupatý, vlasatý*; staročeské *koso* = *šikmo*; řecké apelativum *kosmos* = *svět, řád*; ozdoba, pochvala;

Kovandová – přechýlený tvar ke *Kovanda*, příjmení vzniklé z přídavného jména *kovan, kovaný* = *v něčem zběhlý, něčeho dobře znalý*; přípona *-da*;

Krátký – příjmení odkazující k přídavnému jménu *krátký*;

Kučerová – přechýlený tvar od *Kučera*; vzniklo z apelativa *kučera* = *kadeř, kštice*;

Nosek – příjmení vzniklo z apelativa *nos*, *zdrobnělina*, nebo označovalo člověka s malýmnosem;

Nováček – je *zdrobnělina* od příjmení *Novák* (od adjektiva *nový* > *nový soused / nový usedlík / švec šijící jen novou obuv*). Zároveň je možný i význam *člověk drobné postavy nebo začátečník, novotář* – s příhanou;

Novák – je nejčastější české příjmení a bylo označením pro nového usedlíka či souseda, vzniklo tedy z apelativa *nový*; nebo se jednalo o ševce šijícího jen novou obuv;

⁸⁶ Dostupné z: <https://slovníkcestiny.cz/heslo/bakule/0/904>[cit. 2024-04-13].

Novotný – příjmení vzniklo ze starého přídavného jména novotný = nový;

Placek – Moldanová je uvádí u příjmení Placák; *Placek* vzniklo patrně z apelativa *placka* pod vlivem přirozeného rodu mužského. Základovým slovem je adjektivum *placatý*. Varianty příjmení *Placanda, Placatka, Placek*;

Podaný – příjmení nejspíše vzniklo z adjektiva *poddaný* „nesvobodný člověk“. Variantou jména je *Poddaný*;

Řídká – přechýlený tvar k *Řídký*; vzniklo z přídavného jména řídký = nemnohý, vzácný;

Skala – vzniklo buď z apelativa – označovaný byl statný, velký jako skála nebo z místního jména – jmenovaný žil v blízkosti skály;

Tupý – je příjmení vzniklé z přídavného jména označujícího člověka, který není příliš bystrý.

c) podle zvířecího motivu, rostlinného motivu

Beránek – je zdobnělina užitá metaforicky, nejčastěji označující i mírného, pokorného člověka;

Bluma – snad podle plodu, možná i přenesené a označující nerozhodného, nezkušeného člověka;

Brabec – příjmení vzniklo z apelativa *brabec, vrabec*, záměna retnic *v* a *b*;

Čejková – přechýlené od *Čejka*, pojmenování vzniklo z názvu ptáka;

Čermáková – přechýlené od *Čermák*, jedná se o příjmení vzniklé z lidového názvu ptáka rehka;

Červenka – příjmení vzniklo z přídavného jména červený, možná i ze zdobněliny názvu ptáka, apelativum červenka znamenalo také červenou půdu nebo dobytčí nemoc;

Čížek – příjmení vzniklé ze zvířecího motivu, ze staročeského apelativa *číž* „pták čížek“;

Jelínek – jedná se o zdobnělinu jména *Jelen*, které vzniklo buď z apelativního označení se zvířecím motivem, nebo bylo odvozeno od domovního znamení;

Kačírek – vznik příjmení zdobněním apelativa *kačer*;

Kohout – příjmení vzniklé z apelativa označujícího drůbež;

Koza – příjmení z apelativa koza;

Lišková – přechýlené od *Liška*, z apelativa označujícího zvíře charakteristicky rezavé a chytré;

Makovička – zdobnělina apelativa *makovice*, plod máku; nebo z místního jména Makov;

Mušková – přechýlené od *Muška*, zdobnělina z apelativa označujícího hmyz – moucha;

Otavová – přechýlené k *Otava*, z apelativa *otava* = zotavení; druhá sklizeň trávy; také podle bydliště na řece Otavě;

Řeřicha – příjmení vzniklo z apelativa *řeřicha* = název rostliny s ostrou chutí;

Seník – Moldanová neuvádí; řadíme je sem, ale může být i podle místa bydliště;

Skunová – možná přechýlené od *Skuna* či *Kuna*; Moldanová neuvádí;

Sláma – příjmení vzniklo z apelativa. Jde o přezdívku pro někoho se světlými vlasy;

Sluka – vzniklo z názvu pro ptáka, tento bahňák byl dříve považován za pochoutku;

Smrš – odvozené od názvu houby. Přeneseně může být označením člověka s vrásčitým obličejem. Variantami jsou tvary *Smrž*, *Smrža*;

Strnad – příjmení motivované názvem ptáka. Zdrobněle *Strnádek*, *Strnadík*, valašským nářečím *Strnadel*;

Suková – přechýlené od *Suk*, vzniklo z apelativa *suk*; přeneseně člověk zdravý, neústupný, nemluvný;

Telátková – přechýlené od tvaru *Telátko*, ze zdrobnělého apelativa telátko od tele;

Tlapa – z apelativního označení pro velkou nohu. Přeneseno ze zvířecího označení na člověka. Jméno mohlo vzniknout také jako přezdívka;

Vlaštovka – vzniklo z apelativa označujícího ptáka;

Vlková – přechýlené od *Vlk*, příjmení odkazuje k apelativu *vlk* = lesní šelma; podle domovního znamení; člověk s vlčími vlastnostmi; nástroj k tlučení vlny; hák u studny; opruzenina; surové železo se struskou;

Votava – příjmení odkazuje k apelativu *otava* = zotavení; druhá sklizeň trávy; bydliště v okolí řeky; protetické v-;

Vrábek – zdrobnělina nářečního apelativa *vráb* = vrabec; přeneseně ten, kdo měl vrabčí vlastnosti, poskakoval, švitořil;

Vrba – příjmení vzniklé podle dřeviny. Další možností je původ z apelativa označujícího nemanželské dítě.

d) příjmení utvořená ze sloves

Dočkal – příjmení vzniklo z přičestí minulého slovesa dočekat; redukce dočekat>dočkat v 16. století;

Fučík – příjmení vzniklé ze slovesa fučet, fičet; také ztřeštěný člověk;

Hovorka – jedná se o deminutivum vzniklé z apelativa *hovora* „hovorný, mluvný člověk“;

Hudova – je přechýlené od *Huda*; patrně vzniklo z přítomného kmene slovesa *hústi*> *housti* (*hudu*, *hude*); nebo souvisí s *Houda* z nář. slovesa *houdat*, *vyhoudat* ‚vyčítat, chlubit se‘, z apelativa *hudec* ‚hráč na strunný nástroj‘;

Musil – příjmení vzniklo ze slovesa musit;

Plačková – přechýlené od *Plaček*, z apelativa *plaček* = ten, kdo má pláč na krajíčku, komu slzí bolavé oči; z apelativa *plačka* = žena oplakávající mrtvé;

Rozkolová – přechýlené od *Rozkol*;

Stluka – odvozeno od slovesa *stloukat*, též „srovnávat na pravidelné kusy“ (železo, plátno). Dalším tvarem je *Stloukal*;

e) příjmení z místních a obyvatelských jmen, též z národních jmen

V této podskupině jsem kromě dělení podle D. Moldanové, využila také třídění M. Knappové.

Branžovská – přechýlené od *Branžovský*; příjmení je podle místa Branžov, odkud patrně nositel příjmení přišel (Branžov, část obce Branišov, okr. Havlíčkův Brod);

Dunovská – přechýlené od *Dunovský*, vzniklo z místního jména Dunovice u Strakonice;

Horažďovský – patrně člověk pocházející z Horažďovic;

Chalupská – přechýlené od *Chalupský*; příjmení vzniklo od apelativa chalupa či místního jména Chalupy;

Chrástanský – příjmení odvozené od názvu obce Chrástany; základem je stč. apativum *chrást* = křoví;

Jordan – příjmení odkazuje k hebrejskému názvu řeky *Jordán*;

Kopecký – jméno označovalo člověka žijícího na kopci nebo v jeho blízkosti, tedy odkazovalo k místu bydliště;

Ledenická – odkazuje k místnímu jménu Ledenice;

Lhota – příjmení vzniklo z místního jména, které označovalo nově založenou ves, již byly na určitou lhůtu prominuty poplatky;

Louženská – přechýlené k *Louženský*, příjmení pochází z apelativa *loužek* = malý luh, háj, nebo z místního jména Loužek, Loužná, Loužnice;

Moravec – příjmení odkazuje k místu původu jeho nositele, tj. člověk z Moravy;

Našinec – označení pro člověka, který patří do komunity, v níž žije, nebo do ní začal patřit;

Němeček – zdrobnělina, příjmení odkazuje k přistěhovalci z německých zemí, podle původu;

Opava – jedná se o příjmení vzniklé z místního jména; také v moravském nářečí lze nalézt apativum *opava* = pupava, léčivá bylina;

Podlešák – příjmení odkazuje k místnímu jménu Podlešín, Podlesí, obyvatel Podlesí, také podle názvu krajiny;

Příbramský – je pravděpodobně vztahové příjmení ukazující na původ nositele, odkud byl či odkud přišel (z města Příbram);

Súhrada – je nářeční varianta jména *Souhrada*, nářeční apelativum *súhrada*, *souhrada* ‚hluboká cesta, ale i cesta mezi zahradami‘. Slovo *souhrada* označovalo cestu mezi dvěma ploty, mohlo tedy odkazovat k místu bydliště (Moldanová, 2004, s. 173);

Šváb – příjmení vzniklo z názvu německého kmene; ale možná i z apelativa *šváb* = druh hmyzu; též „valach“ (kůň);

Uher – příjmení vzniklo jako označení člověka pocházejícího z Uher;

Urban – příjmení vzniklo z latinského *urbanus* = městský, uhlažený;

Vlášek – zdrobnělina příjmení, vzniklo z národního jména Vlach (Ital); též z apelativa *vlach* = zedník; domácká podoba osobního jména Vladimír, Vlastibor (Moldanová, 2004, s. 211);

f) příjmení přezdívková

Hladová – přechýlené od příjmení *Hlad*, vzniklo z apelativa, používáno jako přezdívka chudého, hladového a nenasytného člověka;

Kratochvíl – vzniklo z apelativa *kratochvíle* = zábava a to z přídavného jména *kratochvilný* = zábavný;

Malkus – příjmení odkazuje na staročeské apelativum *malkus* = výprask, mrskání;

Nehodová – přechýlené od *Nehoda*; vzhledem k tomu, že Moldanová příjmení Nechyba odvozuje z apelativa *chyba*, tak *Nehoda* analogicky mohlo vzniknout z apelativa *nehoda* a mohlo být přezdívkou někoho, komu se nehoda stala;

Pudivítr – „ten, který ponouká vítr, větroplach“; stejný kořen obsahuje příjmení Pudil – sloveso *pudit* = ponoukat, nutit, tedy nutit vítr, aby foukal.

2. Německá příjmení ve Vodňanech druhé poloviny 19. století

Pro německá příjmení jsem kromě práce D. Moldanové využila obsáhlou monografii J. Beneše *Německá příjmení u Čechů* 1, 2 (1998).

Böhm – jedná se o německé označení Čecha;

Burcová – přechýlené od *Burc*; možná od slovesa *burcovat*; stč. burcovati pochází ze střhněm. *burzen* ‚třepat, lomcovat někým‘ (ESSČ)⁸⁷;

Emlerová – přechýlené od *Emler*, příjmení vzniklo ze střhněm. apelativa *ampel* ‚lampa‘, *Emler*, *Emler* byl patrně výrobce lamp (Beneš, 1998, s. 261);

Fencl – jedná se o příjmení z německé podoby osobního jména Václav – Wenzel;

Fleischhans – je německé příjmení, které v překladu znamená „Honza maso“, což byla přezdívka pro řezníky. Vzniklo z německého apelativa *Fleischmann* ‚řezník‘ (Moldanová, 2004, s. 51);

Fuchs – příjmení z německého apelativa *Fuchs* ‚liška‘; přeneseně označení pro člověka lstivého, mazaného, rezavého; také možný výklad podle domovského znamení;

Haisl – příjmení pochází ze střhněm. přídavného jména *heis* = drsný, špatný a *heiz* = horký; má zdobňující příponu *-l* (Moldanová, 2004, s. 58);

Hauserová – přechýlené od Hauser, příjmení odkazuje k německému apelativu *Hausner*, *Hauser* = podruh, hospodář; možno také z místního jména *Haus* v Bavorsku i Rakousku (*Häuser*, *Hauser*), také příjmení z názvu domu (Beneš, 1998, s. 222–223);

Hergl – nejbližší příjmení Herget – z německého osobního jména Hergard: *Heri* = vojsko, *gard* = ochrana (Moldanová, 2004, s. 63);

Herzig – z OJ Hart a apelativa Herzog, herzig značilo i roztomilý (Beneš, 1998, s. 343);

Hulceplová – nářeční tvar z počeštěného *Holcepl* (z německého *Holzäpfel*); je to babička vnuka z rodiny komediantů; složeno z německého apelativa *Holz* = dřevo, les; *Apfel* = jablko s významem ‚plané jablko‘ (Beneš, 1998, s. 311); z místního jména v Rakousku, v Porýní; existují četná složená příjmení (Moldanová, 2004, s. 66);

⁸⁷ Dostupné z <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.24, citován stav ze dne 26. 4. 2024).

Jungwirth – příjmení pochází z německého apelativa *jung* = mladý a *wirt* = hostitel, mladý hostitel, hostinský, v Čechách i sedlák (Beneš, 1998, s. 246);

Kottler – možná z MJ Köttel, Horní Franky (Beneš, 1998, s. 260);

Kumsta – příjmení odkazuje ke staročeskému přejatému apelativu *kunšt* s významem ‚žert, posměch‘; hovorové *kumšt* = umění;

Kunsta – příjmení má vztah ke staročeskému apelativu *kunšt* = žert, lest, posměch; odvozeno ze stříhněm. *kunst* ‚vědení, moudrost i obratnost‘ (Beneš, 1998, s. 328);

Mergl – jedná se o cizí příjmení pocházející z němčiny – apelativum *Mergel* „slín“ („usazená hornina podobná jílu“ (PSJČ) nebo v hesenském nářečí „hubený člověk“). Je 1. příjmení s významem „velký hubený člověk“ (Beneš, 1998, s. 291). Ostatní významy jsou méně pravděpodobné: 2. apelativum *Mergel* je „slín“, lat. *margila*, 3. snad i z OJ *Markus* (Beneš, 1998, s. 312). Příjmení *Mergl* má v ČR 223 nositelů (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>). Ve Vodňanech se již nevyskytuje;

Mertlík – příjmení vzniklo z osobního jména *Martin*; Zdrobnělý tvar *Mertl* (Beneš, s. 186), česká obměna s příponou *-ik* je *Mertlík* (Beneš, 1998, s. 197);

Mohn – Moldanová je neuvádí, německé příjmení patrně z apelativa německého původu *mák* nebo *vlčí mák*, V ČR žijí jen dva lidé s tímto příjmením, a to v Praze. Má souvislost s mákem; byl to člověk, který jej pěstoval i jinak s ním pracoval; Beneš cituje v poznámkách na s. 295 složená příjmení *Mohnhauptel* „maková hlavička, makovička“ (podle E. Schwarze) a *Mohnkopf* „maková hlava“. Z nich mohla být použita jen první část. Příjmení *Mohn* nosí v ČR jen dva nositelé v Praze (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>);

Muchlová – přechýlené od *Muchl*; v ČR je 34 výskytů tohoto příjmení, ve Vodňanech je 6 nositelů příjmení (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>); význam nejasný;

Ployhar – pochází z německého výrazu *Bleicher* „bělič“. Možná je i varianta s jotou – *Plojhar*;

Pučöglová – přechýlené od *Pučögl*; zčásti počeštěné (dnes *Pučegl*), původně asi z *Putschögl*; význam nejasný;

Renner – příjmení vyšlo z OJ *Rainer*, které má ve svém základu německé slovo *rein* „čistý“. Jiný možný zdroj vychází z místního jména *Rennersdorf*, *Reynersdorf*. Příjmení je 1. z OJ *Reiner*, které

má různé varianty (*Rainer, Regner, Renner*), 2. z apelativa *Renner* „běhoun“ ze střhněm. *rennaere*; také běhoun před panským kočárem i jízdní posel, 3. také z MJ *Rain* (6x v Bavorsku) (Beneš 1998, s. 155, 283). Příjmení má v ČR 188 nositelů, ve Vodňanech jsou jen dva. (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>);

Riplová – přechýlené od *Ripl*, vzniklo ze zdrobněliny osobního jména *Ruprecht* = muž zářící slávy;

Storchová – přechýlené od *Storch*, odkazovalo k německému apelinu *Storch* = čáp (Beneš, 1998, s. 304);

Šobr – příjmení pochází z německého jména *Schober* „kupka sena“, nebo z německého nářečního slova označujícího ševce, či z německého slovesa *schaben* „seškrabovat“. Mohlo se jednat o někoho, kdo seškraboval smolu (*Pechschaber*). Dalším tvarem je příjmení *Schober, Šobra*. Podle Beneše má příjmení několik významů: 1. něm. *Schaber* ze střhněm. *schaben* „seškrabovat“, byl to tedy „škrabák smůly“ (varianty *Schober, Šober, Šobr, Šobra, Šobor*), 2. *Schober* je i „kopenec, kupka“ (Beneš, 1998, s. 251). 3. Příjmení *Šobr* může pocházet i z druhé části pojmenování *Bartschaber* „holič“ (Beneš, 1998, s. 274). 4. *Schaber* je i „škrabadlo“, což je název kovového nástroje (Beneš, 1998, s. 319). Příjmení má v ČR 274 výskytů, větší hustotu má v jihozápadočeském příhraničí (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>);

Šonka – příjmení vzniklo ze starého přejatého slovesa *šonit* = šetřit, šetrně se chovat z něm. *schonen*;

Thier – příjmení mohlo vzniknout z apelativa *thér* „dehet“, nebo z osobního jména *Terricus*, zkr. *Teodoricus*, což byla latinská podoba germánského osobního jména *Teoderich* „mocný vládce“. Je to příjmení ze začátku OJ (snad *Teuer*; varianty *Tyr, Thir*), také z MJ *Thier* u Münsteru (Beneš, 1998, s. 169). Příjmení se v ČR vyskytuje pouze na jihu a má jen dva výskyty (Jindřichův Hradec, Prachatice) (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>);

Trobová – přechýlený tvar, patrně ze střhněm. *tropel* = prostomyslný člověk (Beneš, 1998, s. 289);

Tyrman – složené jméno, první část *Tyr-*, druhá část *-mann*;

Vebr – příjmení vzniklo z německého apelativa *Weber* = tkadlec;

Zeipp – možná z OJ *Sigibald*, z něj pak *Seipel, Zeipel(t)*, málo jasné (Beneš, 1998, s. 146). *Moldanová* neuvádí; počestěné *Cejp* – možná z apelativa *cejp/ cíp*; podle oděvu; podle polohy stavení.

3. Jiná cizí příjmení ve Vodňanech druhé poloviny 19. století

U cizích příjmení jsem pracovala s italským slovníkem na Seznam.cz dostupným na adrese: https://slovník.seznam.cz/preklad/italsky_cesky

Mazin – Moldanová neuvádí, může být cizí;

Pladita – Moldanová je neuvádí, latinské *plaudere* = lat. tleskat; Přibližný význam příjmení se nepodařilo zjistit. Nejasné;

Portune – Moldanová je neuvádí; jméno připomíná latinský výraz *fortune* „štěstí“; mohlo dojít k chybě při zápisu nebo k záměně hlásky při výslovnosti, např. k záměně retnice; ale italské *portune* znamená také „brána, vrata“, to je také blízké; mohl to být někdo, kdo byl u brány (Seznam.cz). V současné době se příjmení v ČR nevyskytuje;

Špadony – Moldanová je neuvádí, tvar slova je blízký italskému *spadone* „velký dvouruční meč“. Pravopis je ovlivněn německou výslovností souhláskového spojení *sp-* jako *šp-* (Seznam.cz). V celé republice je pouze 7 výskytů s tímto příjmením (dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/prijmeni>). Ve Vodňanech už toto příjmení není.

4. Nezařazená příjmení

Podskupina obsahuje i některá zařaditelná příjmení, ale další podskupinu s nepatrným počtem zástupců již nevyčleňuji.

Batista – z apelativa *baťa, báťa* = bratr, příbuzný, druh; přeneseně a nářečně přílišný dobrák, nemehlo, hlupák; může být i cizí;

Filec – příjmení pochází z apelativa *filec* ‚vak, uzel, tlumok‘ (ESSČ);

Filek – vzniklo z karbanického termínu (Moldanová, 2004, s. 50);

Forková – přechýlené od *Forka*; Moldanová přímo neuvádí, ale může být zdrobnělé od *fūra* > *forka*;

Jerý – nejbližší příjmení Jéra, Jerie, Jereš z osobního jména Jeremiáš, hebrejsky Jirmejáhú = bůh je vysoko; též z adjektiva *jarý*;

Kahovcová – přechýlené od *Kahovec*; Moldanová neuvádí, snad souvisí s kahan, kahanec;

Kropecký – Moldanová neuvádí;

Mrázová – přechýlené k *Mráz*, vzniklo z apelativa, přeneseně označovalo člověka šedivého, jakoby pokrytého jinovatkou;

Plicková – přechýlené od *Plicka*; příjmení vzniklo z apelativa *plíce*, úprava vlivem přirozeného rodu;

Sakuba – Moldanová neuvádí;

Strubínova – přechýlené od *Strubín*; Moldanová neuvádí;

Trubka – příjmení vzniklo z apelativa označujícího hudební nástroj; podle domovního znamení; na Moravě apelativum trubka = snopek lnu;

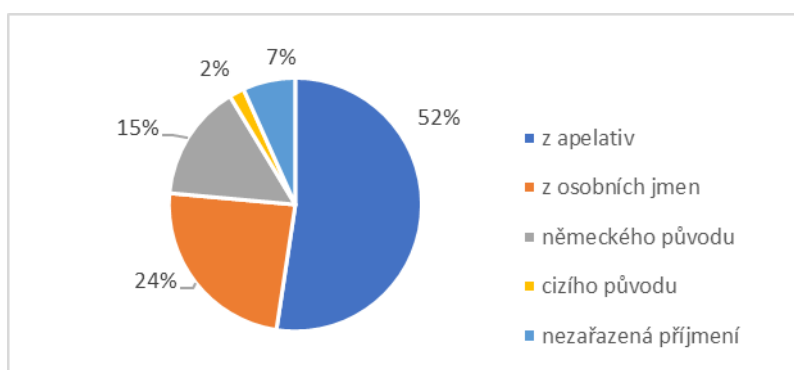
Zaotrytý – patrně zkomolený zápis; Moldanová neuvádí;

Žahour – toto příjmení má více motivací. Jednou z nich je vznik z apelativa označujícího „kaši z borůvek“. Druhou motivací jména je sloveso *žáhat* „hořet, pálit“; mohlo se tedy jednat o někoho, kdo měl zrzavé vlasy, komu hořela hlava. Deminutivním tvarem jména je *Žahourek*.

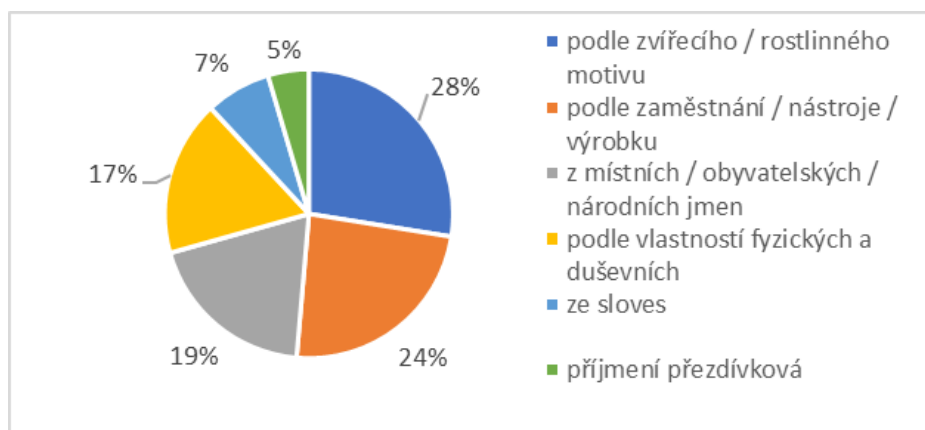
4.3.2. Vyhodnocení příjmení

Výzkumný jazykový vzorek antroponym obsahoval **208** různých příjmení ve skupině 340 nositelů, lidí, žijících ve druhé polovině 19. století na vodňanském předměstí a v jeho okolí, z toho 70 příjmení patřilo novorozencům. Šest dětí nemělo příjmení uvedeno, protože jejich otcové nebyli v matričním záznamu.

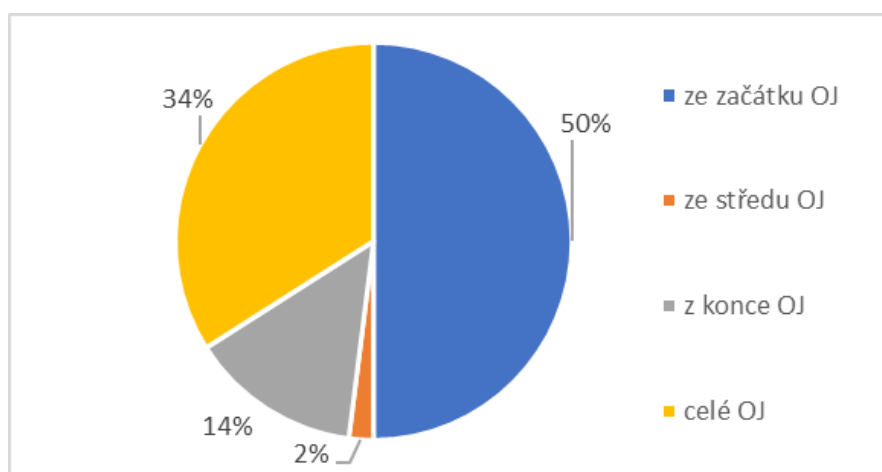
Největší skupinu příjmení zastupovala antroponymma vzniklá z apelativ, jednalo se o 109 příjmení, ta zaujímala 52,4 % antroponymického vzorku. Základem příjmení jsou obecná jména označující zaměstnání lidí, nástroje užívané při jejich práci, vlastnosti a charakter osoby, jména inspirovaná světem zvířat a rostlin, jména místní a obyvatelská. Jedná se o nejrozsáhlejší sféru života společnosti, proto je nejpočetnější rovněž skupina antroponym z ní se rekrutující.

V rámci dané skupiny příjmení z apelativ je vidět, že nejsilněji jsou zastoupena apelativa se zvířecími a rostlinnými motivy (30 příjmení). To jednoznačně ukazuje na úzké sepětí obyvatelstva s přírodou a zemědělstvím, zvířata doprovázejí lidské společenství a slouží mu po staletí, rostlinstvo přináší lidem obživu a léčí nemoci. Následuje skupina příjmení vzniklých z označení zaměstnání lidí a nástrojů (26 příjmení), které lidé používali. Opět se jedná o velmi frekventovanou skupinu antroponym, neboť práce vždy byla identifikačním prvkem ve společnosti, proto je přirozené, že k identifikaci jedince v místě bydliště sloužilo povolání, jemuž se věnoval, to jej odlišovalo a přisoudilo mu individualizaci. Podobně bohatá je i skupina příjmení vzniklých na základě místních a obyvatelských jmen (21 příjmení). Po zrušení nevolnictví (patentem Josefa II. 1781) se lidé častěji stěhují a vyjadřují příjmením svůj původ či vztah k určitému místu. V neposlední řadě je funkcí propria také jeho deskripce a identifikace pomocí vlastnosti, takových příjmení podle fyzické či duševní vlastnosti obsahuje náš výzkum 19. Můžeme k nim přiřadit i příjmení přezdívková (5 příjmení), která odkazují k jisté vlastnosti člověka. Nejmenší počet (8 příjmení) obsahoval náš materiál ze slovesných tvarů.

Druhou skupinou antroponym jsou ta, která vznikla z osobních jmen. Jedná se o 50 příjmení, tj. 24 % z celkového vzorku 208 příjmení. Jména utvořená **ze začátku OJ**, např.: *Bartoš, Beneš, Bláha* (25), jména utvořená **z konce OJ**, např.: *Brom, Brož, Kub* (7), **celé křestní jméno** užitá jako příjmi, např.: *Filip, Matouš, Petr* (17) a jména utvořená ze **střední části OJ**: *Kodatová, Kolařová* (2).

Třetí skupinu tvoří příjmení německého původu. Jednalo se o 31 příjmení, což činí 14,9 % z celkových 208 příjmení. Nepodařilo se zjistit národnostní složení obyvatel Vodňan v polovině 19. století, žádná odborná literatura nezmiňuje počty lidí hlásících se k německému národu. Jediná související informace se týká počtu židovského obyvatelstva ve městě v roce 1857. Tehdy se hlásilo k židovství 237 osob, pro něž byla vybudována druhá synagoga a škola v Majerově ulici ve východní části města.⁸⁸ Židovské rodiny měly často německá příjmení, německá příjmení však mívaly vedle rodin německých i rodiny české.

Poslední skupinou jsou příjmení cizího původu. Jejich výskyt ve Vodňanech nebyl vysoký. Jednalo se pouze o 4 příjmení. Nezařadila jsem 14 příjmení. Některá proto, že byla nejasná (*Sakuba*, *Zaotrytý*), jiná proto, že by zastupovala nevýraznou podskupinu (*Filec*, *Filek*, *Forková*, *Trubka*).

V matričních záznamech byla některá jména žen (dívek, ale i jejich matek a babiček) zapsána v nepřechýleném tvaru. Z celkového počtu 137 ženských příjmení bylo 50 příjmení nepřechýlených, tj. 36,5 %. U nově narozených dívek se jednalo o 27 nepřechýlených tvarů z 34 příjmení, tj. 79,4 %. Důvodem zápisu nepřechýleného ženského příjmení byl pravděpodobně nedostatek místa v kolonkách pro matriční zápis.

⁸⁸ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku / 8. díl V–Ž*. s. 337.

Závěr

Tématem bakalářské práce se stala antroponyma ve Vodňanech druhé poloviny 19. století, konkrétně v matričních záznamech z roku 1856. Práce přispívá k výzkumu antroponym v regionu jižních Čech.

Cílem bakalářské práce bylo v teoretické části na základě odborné literatury získat vhled do onomastiky, nauky o vlastních jménech, a následně do problematiky antroponym, vlastních jmen osob. Vycházela jsem z odborných prací Josefa Beneše, Miloslavy Knappové, Jany Pleskalové, Jana Svobody, Rudolfa Šrámka a také z elektronických zdrojů, například z Nového encyklopedického slovníku češtiny. Klasifikovala jsem onymické objekty a onymické funkce proprií, roztrídila jsem propria podle stanovených hledisek. Dále jsem definovala antroponyma, uvedla definice Jana Svobody a Jany Pleskalové a jejich třídění. V závěru první kapitoly jsem se věnovala zdrojům antroponymie, které zdroje lze využít při zkoumání antroponym různého stáří – od zakládacích listin, přes nekrology, administrativní záznamy všeho druhu, kupní a darovací smlouvy, až po berní knihy, pozemkové knihy, smolné knihy, sirotčí knihy, urbáře a matriční knihy.

Ve druhé kapitole teoretické části jsem sledovala třídění antroponym podle Jany Pleskalové. Jejím třídění jsem dala přednost před tříděním podle Jana Svobody, které nezohledňovalo jiná než formální kritéria pro klasifikaci antroponym. Jana Pleskalová dělí antroponyma v závislosti na historických okolnostech, kolonizaci našeho území, rozvoji společnosti, zohledňuje válečné konflikty, morové rány, úbytek obyvatel a jejich nárůst v době prosperity. Její třídění jsem respektovala.

Třetí kapitola je věnovaná vzniku příjmení od 14. do 18. století. Vycházela jsem z odborné literatury Jany Pleskalové a Dobravy Moldanové. Uvedla jsem možnosti dělení příjmení a různé skupiny antroponym vzniklých z osobních jmen, apelativ, místních jmen a cizího původu.

V praktické části bakalářské práce jsem pracovala s matriční knihou nově narozených dětí přístupnou v digitální podobě na stránkách <https://digi.ceskearchivy.cz/>; jedná se o DigiArchiv SOA v Třeboni. Z matriční knihy vedené v roce 1856 jsem získala antroponymický vzorek čítající 85 křestních jmen dětí narozených v tomto roce a 208 různých příjmení jejich rodičů, prarodičů a kmotrů. Celkový počet lidí ve vzorku byl 340.

Při hodnocení křestních jmen dětí jsem se zaměřila na četnost jmen chlapců a dívek. Ze vzorku vyplynulo, že nejfrekventovanějšími chlapeckými jmény byla jména *František, Jan, Václav, Josef* a *Karel*. Tři z nich se rozšířila hlavně v době barokní (*František, Josef, Karel*), novozákonní biblické jméno *Jan* bylo v oblibě neustále, jediné slovanské jméno *Václav* podpořilo i jeho zařazení k tzv. zemským patronům. Slovanská jména se ve vzorku téměř nevyskytovala, rovněž mezi jmény dívek dominovala jména biblická a světecká *Marie, Anna, Alžběta, Kateřina, Emilie*. Vzorek jmen dětí ukázal, že obyvatelstvo okolí Vodňan nijak neexperimentovalo s pojmenováním svých potomků, volili tradiční jména, která mají vysokou frekvenci po celou dobu 19. století. Snad jediné jména *Karel* a *Emilie* mohou naznačovat jisté odklonění některých rodičů od tradice. Motivace k pojmenování byla nahlížena podle M. Knappové; vybrala jsem jen některá kritéria, jež mohla být v matričních záznamech sledována. Výsledkem bylo zjištění, že pojmenování dívek i chlapců vycházela z rodiny. Dívky byly v 50 % pojmenovány po svých matkách a babičkách, chlapci ze 46 % po otci nebo dědovi. Po rodové motivaci k pojmenování dětí bylo druhým motivujícím hlediskem vybrat dítěti církevního patrona podle kalendáře. Výzkumný vzorek obsahoval u dětí také dvoujmenné pojmenování. Zde jsem zjistila, že dvoujmennost se vyskytovala více u chlapců než u dívek.

Příjmení v antroponymickém vzorku byla rozdělena podle Dobravy Moldanové. Nejobsáhlejší skupinu tvořila příjmení vzniklá z apelativ, z celkového počtu 208 příjmení zaujímala 109 jmen, tedy 50 %. Nejčetnější byla skupina příjmení vzniklých z apelativ označujících zvířata, rostliny (*Brabec, Beránek, Bluma*), následovala příjmení odvozená z označení zaměstnání nebo nástroje (*Bednář, Krejčí, Kropáček*) a příjmení z obyvatelských a místních jmen (*Chalupský, Podlešák, Horažďovský, Chrástanský*). Druhou velkou skupinu tvořila příjmení z osobních jmen, z celkového počtu 208 příjmení bylo 50 odvozených z osobních jmen, tj. 24 % (*Bartoš, Brom, Jareš, Kub*). Třetí největší skupinou byla skupina německých jmen, z 208 jmen bylo 31 německého původu, tj. 14,9 % (*Fuchs, Hergl, Jungwirth, Renner, Tyrman*).

Součástí praktické části jsou grafy zobrazující četnost výskytu jména v antroponymickém vzorku u chlapeckých a dívčích jmen, graf původu jmen a graf vyjadřující různé motivace k pojmenování dívek a chlapců. Dívčí a chlapecká jména jsou abecedně seřazena a je podán jejich výklad podle Františka Kopečného s odkazy na možné jiné zdroje. Příjmení jsou rovněž abecedně seřazena podle skupin dělených tematicky a na základě vzniku příjmení. Jejich výklad je podán většinou podle slovníku *Naše příjmení* Dobravy Moldanové, případně je doplněn jinými zdroji, například výklady Josefa Beneše, výklady z *Vokabuláře webového*.

Téma bakalářské práce rozšířilo mé znalosti v oboru onomastiky, především na poli antroponymie. Získala jsem cenné zkušenosti se sběrem a excerpováním dat z historických pramenů vztahujících se k městu, v němž žiji. Měla jsem možnost posoudit výskyt a setrvání různých antroponym v regionu, který je mi blízký.

Bakalářskou prací jsem chtěla přispět k onomastice města Vodňany a poskytnout náhled do souboru antroponym ve druhé polovině 19. století.

Abecední seznam příjmení

Bakulová	Dočkal	Hošek
Bartoš	Dunovská	Hovorka
Batista	Dvořák	Hudova
Bečvář	Emlerová	Hulceplová
Bednář	Faktor	Chalupská
Bělohávek	Fencel	Chrást'anský
Beneš	Filec	Churanová
Beránek	Filek	Jareš
Bláha	Filip	Jelínek
Bluma	Fleischhans	Jerý
Böhm	Forková	Jonáš
Brabec	Franta	Jordan
Branžovská	Fučík	Jungwirth
Brom	Fuchs	Kabát
Brož	Haisl	Kačírek
Bružáková	Hájek	Kahovcová
Budínova	Hauserová	Kamen
Burcová	Havlová	Karešová
Burian	Hergl	Kasimir
Císař	Herzig	Kilian
Čejková	Hladová	Klimeshova
Čermáková	Holatová	Kodatová
Černá	Holátová	Kohout
Červenka	Horažd'ovský	Kolafová
Čížek		Kolář

Konvičková	Lovčí	Pešetlíková
Kopecký	Makovička	Petr
Kosmatová	Malkus	Pícha
Kottler	Maršová	Pilát
Kouba	Maříková	Placek
Kovalík	Mašek	Plačková
Kovandová	Matouš	Pladita
Koza	Mazin	Plachta
Král	Mergl	Plicková
Krátký	Mertlík	Ployhar
Kratochvíl	Mohn	Podaný
Krejčí	Moravec	Podlešák
Kropáček	Mrázová	Popelová
Kropecký	Muchlová	Portune
Kříž	Musil	Princ
Kub	Mušková	Profant
Kučerová	Našinec	Procházková
Kumsta	Nehodová	Prokop
Kunsta	Nosek	Protiva
Kyrian	Nováček	Příbramský
Ladík	Novák	Pučöglová
Ledenická	Novotný	Pudivítr
Lhota	Opava	Punčochář
Lišková	Otavová	Renner
Louženská	Pechová	Riplová

Rozkolová	Suková	Tyrman
Řeřicha	Svatona	Uher
Řídká	Svěchota	Urban
Říha	Svobodová	Valentová
Sakuba	Ševcová	Vaněk
Seník	Šímová	Vávrová
Skala	Škopková	Vavruška
Skunová	Šobr	Vebr
Slad	Šonka	Vlášek
Sláma	Špadony	Vlaštovka
Sluka	Štěpánek	Vlková
Smrš	Šváb	Vondriš
Soukup	Telátková	Votava
Stach	Thier	Vrábek
Stluka	Tlapa	Vrba
Storchová	Toušek	Zaotrytý
Strnad	Troblová	Zeipp
Strubínova	Trubka	Žahour
Střízek	Třebonic	
Súhrada	Tupý	

Prameny

Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949. N 1855-1882. Farní úřad Vodňany (římskokatolický: Vodňany, Strakonice, Česko. Dostupné také z: <https://digi.ceskearchivy.cz/8426>

Literatura

BENEŠ, Josef. *Německá příjmení u Čechů 1, 2.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 1998. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-212-3.

BENEŠ, Josef. *O českých příjmeních.* Praha: Československá akademie věd, 1962. Studie a prameny.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Jak se bude vaše dítě jmenovat?: původ, význam, pravopis, výskyt a obliba, kalendář: informace o jménech afrických a asijských.* 6., aktualizované a podstatně rozšířené vydání. Praha: Academia, 2017. ISBN 978-80-200-2656-9.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Příjmení v současné češtině: jazyková příručka.* Liberec: AZ KORT, 1992.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Rodné jméno v jazyce a společnosti.* Vydání první. Praha: Academia, 1989. ISBN 80-200-0167-0.

KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény.* Praha: Academia, 1974.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku / 8. díl V–Ž.* Praha: Libri, 2011. ISBN 978-80-7277-410-4.

MOLDANOVÁ, Dobrava. *Naše příjmení.* Vydání čtvrté (třetí v Agentuře Pankrác). Praha: Agentura Pankrác, 2015. ISBN 978-80-86781-26-6.

MOSTECKÝ, Václav. *Dějiny bývalého královského města Vodňan, III. Díl,* Praha, 1940.

PLESKALOVÁ, Jana. *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010.* Brno: Host, 2011. Studium (Host). ISBN 978-80-7294-834-5.

RAMEŠ, Václav. *Po kom se jmenujeme?: encyklopedie křestních jmen.* 3. vyd. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-197-3.

SKOŘEPOVÁ, Markéta. Čas křtu a výběr jména novorozence ve venkovské společnosti 19. století. *Český lid*, 2018, **105**, (2.), 20 s.

STUHLÁ, Pavla a kol. *Paměti vodňanských domů I.: (1480–1654).* Vodňany: Městské muzeum a galerie Vodňany, 2003.

STUHLÁ, Pavla a Jiří LOUŽENSKÝ. *Paměti vodňanských domů II/1: 1648–1857.* Městské muzeum a galerie Vodňany, 1999.

SVOBODA, Jan. *Staročeská osobní jména a naše příjmení.* Praha: Československá akademie věd, 1964.

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Liturgické meditace.* Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2006. ISBN 80-86715-54-X.

ŠRÁMEK, Rudolf. *Úvod do obecné onomastiky.* Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2027-X.

Elektronické zdroje

Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.24, citován stav ze dne 17. 3. 2024).

HUJER, Oldřich, Emil SMETÁNKA, Miloš WEINGART, Bohuslav HAVRÁNEK, Vladimír ŠMILAUER a Alois ZÍSKAL. *Příruční slovník jazyka českého* [online]. V Praze: Státní nakladatelství, 1957 [cit. 2024-04-25]. Dostupné z: <http://psjc.ujc.cas.cz>

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016 [cit. 2024-04-24]. ISBN 978-80-7422-480-5.

MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého* [online]. 5. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010 [cit. 2024-04-24]. ISBN 978-80-7422-048-7.

MALAČKA, Ondřej. *KdeJsme.cz* [online]. [cit. 2024-04-24]. Dostupné z: <https://www.kdejsme.cz/>

PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny* [online]. Praha: Československá akademie věd, 1954 [cit. 2024-04-24]. Dostupné z: <https://mjc.ujc.cas.cz/search.php>

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník* [online]. Leda, 2001 [cit. 2024-04-25]. ISBN 978-80-7335-296-7. Dostupné z: https://sehr.g.at.ua/_ld/0/55_rejzek_j_cesky_.pdf

RODOKMEN: KOPECKÝ. *RABEK.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.rabek.cz/cs/nalezena-prijmeni-v-matrikach.html?prijmeni=kopecky> [cit. 2024-04-13].

Seznam.cz Slovník [online]. Dostupné z: <https://slovník.seznam.cz/preklad/italsky>
Slovník spisovného jazyka českého [cit. 2024-04-24].

TICHÁ, Jana. *Dílo Vlasty Pittnerové jako svědectví o pojmenovacích zvyklostech 19. století; křestní jména* [online]. Brno, 2010 [cit. 2024-03-08]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/groct/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jana Pleskalová.

Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. verze dat 1.1.15 [cit. 20. 3. 2024]. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz>